Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

№ 11 (14211) ◆ 1990 чыл, январь 13, субботз ◆ 1925 чылда үндезилеттинген ◆ Өртээ 3 көп.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ЛИТВА ССР-ДЕ ЧОРУП ТУРАРЫ

ВИЛЬНЮС. (СЭТА-ныҢ тускай корр.). СЭКП ТК-ныҢ Чиңгине секретары, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ Даргазы М. С. Горбачев январь 11-де Литва ССР-ниҢ найысылалында чеде берген. Аэропортка ону СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ныҢ секретары В. А. Медведев, СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниҢ Министрлер Чөвүлелинин Даргазынаң бирги оралакчызы, ССРЭ-ниҢ Күрплан даргазы Ю. Д. Маслюков, Литваның Компартиязының ТК-зының бирги секретары А. Бразаускас, ЛКП ТК-ныҢ секретары (СЭКП-ниҢ платформазында турар) М. Бурокявичюс, республиканың Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ Даргазы В. Астраускас, Литва ССР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазы В. Сакалаускас олар уткаан.

Литваның черинге чедип келген Совет ЭвилелиниҢ Коммунистиг партиязының удуртукчузунга, Совет күрүнеҢ баштыңынга Вильнюстуң чурттакчылары изиг байыр чедирген.

М. С. Горбачев-биле кады СЭКП ТК-ныҢ секретары, «Правда» солуннуҢ кол редактору И. Т. Фролов база чеде берген.

* * *

М. С. ГорбачевтуҢ чедип келирин Совет Литваның ажылчы чону манап турган. ОоҢ бүдүүзүнде, январьның баштайгы он хонуунуҢ дургузунда ажылчыннар, көдээниҢ ажыл-ишчилери, студентилер, чогаадыкчы интеллигенцияныҢ төлөөлекчилери СЭКП ТК-ныҢ декабрь ПленумунуҢ киржикчилери-биле ужурашканнар. ЛКП-ниҢ XX съездизиниҢ сөөлүнде Литваның Компартиязында байдалды болгаш республикада тургустунган ниити байдалды СЭКП ТК-ныҢ ол Пленумунга чугаалажып көргени билдингир болгай. КоммунистерниҢ күүн сырый каттыштырар, хөй-ниити шимчээшкининериниҢ аңгы-аңгы турштарын кичээнгейлиг өөренип көөр сорулгалыг ажык чугаалажыышкыннар Вильнюска болгаш Литваның янзы-бүрү районнарынга болган. Изигленишкин болгаш бот-боттарын буруудадырынче чүткүүшкүн эвес, а боттуг үүлдерни сарыылдыг ёзу-биле барымдаалап көөрү, бүрүн эргелиг эвилелдешкен республикаларның федерациязын чаартырынче угланган боттуг базымнар амгы үеде литваларга эргежок чугула деп республикада хөй кижилер санап турар.

Литванын январь 11-де үнген эртенги бүгү солуннары боттарының тайылбырларын М. С. ГорбачевтуҢ чедип келгенинге тураскааткан. Совет ЭвилелиниҢ Коммунистиг партиязының удуртукчузунуҢ, Совет күрүнениҢ баштыңының чедип келгенин «Тиеса» солун төөгүлүг болуушкун-дур деп адаан. «Төлептиг чоруувусту хевээр арттыраалы» деп чагаазынга ол солун мынча деп бижээн: «Амгы үеде эргежок чугула чаа ёзу-биле бодаашкынның идеязын көдүрген, делегейниҢ эң-не сураглыг ажылдакчыларының бирээзи бисте чедип келген. Харыысалгалыг үеде — чоннуҢ политиктиг болгаш угаан-бодал талазыбиле катап төрүттүнүүшкүнүҢ үе-чадазында ол келген-дир».

М. С. Горбачев аэропорттан Литваның найысылалының В. И. Ленин аттыг шолуңче дорт чорупкан. Вильнюстуң муң-муң чурттакчылары аңаа чыылган.

М. С. Горбачев машинадан үнүп келген, чыылганнар аңаа байыр чедирген. В. И. ЛениниҢ тураскаалынга чечектерни ол аппарын салгаш, шөлге чыылган чурттакчыларга чедип келген.

Үн: Экии, бистиҢ черивисте чедип келгениңер-биле!

Үн: Силерни маңаа манап турдувус, Михаил Сергеевич!

М. С. Горбачев: СилерниҢ-биле ужуражырын мен база манап турган мен. Кады эгелээн хөрээвисти, оортан бүгү делегей шимчээшкининге кирген ниити хөрээвисти канчаар эки кылырын кады бодап көрөөли. Бүгү амыдыралывысты эде тургузуп, чаагайжыдып, бот-боттарывыска ол хире ажыы-биле чугаалап турарывыс ындыг үеде алыс сорулгавысты ам тодаргай билири чугула дээрзин онзалап демдеглээр бодаан мен.

Виргилиус Зигмунтовичюс, көдээде Культура бажыңының директору: Чаа ёзу-биле бодаашкын дугайында чугаалап-ла, чугаалап-ла турардыр бис, а черле чогум чүл ол? Бо сөстерни боттуг уткашынар-биле долдурары чугула-дыр.

М. С. Горбачев: Аныяк кижи силер бо айтырыгга хамаарыштыр сагышсыраашкынны илергейлеп турарыларга байыр чедирип тур мен. Бо айтырыг херек кырында совет улустуң, чурттуң бүгү улустарының салым-чолунга хамаарышкан айтырыг-дыр. Ук айтырыгларга шын харыыны тыварын күзээр болзуварза, ийи дакпыр байыр чедирер ийик мен. Харыыларны дем-биле тып, нарын байдалды сайгарып көрөөли. Бо сорулганы бажыңнарынга база шиитпирлээр сорулга кылдыр санаары үүлдүг болур, чүге дээрге бүгү-ле айтырыгларга шөлге туруп алгаш, дораан-на харыылаптары болдунмас болгай.

Ынчангаш, бирээде, Бистер чогум кымнар бис? Республика бүрүзүнде, барык суур бүрүзүнде бүгү националдарның төлөөлекчилери чурттап турар. Ынчаарга үндезин чонуунуҢ саны хөй Литваны безин алырга, ооҢ ниити чонуунуҢ 20 хуузу өске National-дарның төлөөлекчилери, олар ында чурттап турар, олар база-ла ындыг эргелеллиг болур ужурлуг болгай. А бистиҢ чуртувусту ниитизи-биле алырга, 60 миллион ажыг кижи боттарының national девискээриниҢ өске черлерде чурттап турар. Ынчангаш ам силерниҢ үне бээр бис, хагдынып, аңгыланы бээр бис деп айтырыгларыңарны база катап сайгарып көрөөли. А ол кижилер канчаарыл, оларның салымчолу кандыг болурул? Бо айтырыгны Польшада салып, Волга немецтериниҢ салымчолунуҢ дугайында ГФР-де база айтырып турар. Кузеңазы күзевейн-даа турар болзувусса, тудуш холбаалыг болу берген бис. Оон ынай федерация-биле чурттаваан болгай бис. Чаңгыс аай болдурган күрүнеге чурттап келген-дир бис. А аңаа бодунуҢ боттуг үүлдери тургустуна берген.

Үн: Ынчалзажок ол бүгүдеҢ экономика когарап турардыр...

М. С. Горбачев: Ол айтырыгга чеде бээр бис. А кижи дугайында ам-даа уламчылап көрөөли. Кижилерге эки болурун, ону бүгү кижилерге хамаарыштырарын күзеп турар бис. Орус дыл дугайында айтырыгны Украинага тургузуптары билек-ле, хөй кижилерниң эрге-ажыынга ол салдарлыг болганын сактып көрүнер. А Украинада — 15 миллион орустар бар болгай, бүгү Донбасс, Харьков — орус чурттакчыларлыг, Крымның чурттакчыларының 66 хуузу орустар. Көрүнер даан, лозун октаары белендир, ону хандыр бодап көөр херек. Ат салыышкынарын чыыры — ол база-ла арга эвес-тир. Эстонияны ап көрөөли. Оон девискээриниҢ 40 хуузунга үргүлчү славяннар чурттап келген. Олар аңаа чүс-чүс чылдар дургузунда чурттап чораан. Өске дылдыг чоннуҢ автономнуг району Эстонияга тургустунуп келген дижик. А Совет Эвилелинден үнер дугайында айтырыгны Эстония хенертен тургуза берген дижик, ынчаарда чарлып, аңгыланыышкынга таваржы берзивиссе, канчаарыл? Ындыг орук чидириглерге болгаш хаңга чедирип болур.

Үн: Бистиинге хан тогулбес...

М. С. Горбачев: А силер далашпайн көрүнер, чугаалажыышкын ак сеткилдиг, мунгаталыышкын чок болур болгаш эрбеңиг болбас ужурлуг.

Үн: А Совет ЭвилелиҢ боду эде тургустунмас болза, канчаарыл?

М. С. Горбачев: Чөпшээрешпес мен, эде тургустунуушкунга бурунгаарлап турар бис. ОоҢ-биле холбаштыр эде тургустунуушкунуҢ өске темазынче — экономикаже шилчип көрейн. Чаңгыс аай болдурган күрүнеге бүдүрүкчү күштерни база-ла хөгжүдүп, сайгара тургузуп турган бис. Чижээ, бистеге хөвеңни бээр кылдыр Узбекистан бодунуҢ черин ынчаар ажыглап турар. А суттаттыг черге суттү болгаш көдээ ажылагыйның өске-даа продукциязын ол бүдүрүп шыдаар болгай. Специализация дээрге ол-дур. А силериҢ «Сигманарны» ам ап көрөөли. Чуртта ховар дээн эдээн каш заводтар Литвада бар болгай, эштер. Ол эки азы багай бе дээрзин ам чугаалавайн көрөөли. Ынчаарга оларның чаңгызы безин ажылдавайн баар болза — бүгү чурт согуушкунга таваржыр апаар.

(Төнчүзү 2-ги арында).

РСФСР-ниҢ композиторларының VI съездизи ажыттынган

Январь 11-де Москвага Эвилелдер бажыңының Колонналыг залында РСФСР-ниҢ композиторларының VI съездизи ажыттынган. Съездини РСФСР-ниҢ КЭ-зениҢ баштаар черииҢ даргазы Р. Шедрин эге сөзү-биле ажыткан.

Делегаттар чогаадыкчы эвилелдиҢ эрткен беш чылда ажыл-чорудулгазын, келир үедеги сорулгаларын чугаалажып көөр, эвилелдиҢ Уставын хүлээп алыр болгаш ажылчын органнарын сонгуур.

СъездиниҢ ажылында СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазы А. В. Власов, СЭКП ТК-ныҢ секретары Г. Н. Усманов киржип турар.

(СЭТА).

МОСКВАЖЕ АЪТТАНЫПКАН

Бо чылдың январь 18-19-тун хүнинде СЭКП ТК-ныҢ инициативазы-биле чыылдырган Москвага ажылчыннарның, тараачыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның Бүгү-эвилел хуралы болуп эртер. Тыва АССР-ниҢ өмүнээзинден ол хуралдың ажылынга киржири-биле бүдүрүлге мурнакчылары: Бин-Хем районнуҢ «Саян» совхозунуҢ хойжузу Д. С. Дотпаа, «Тыва автотранс» девискээр-бүдүрүлге каттыжыышкынының күш-ажылчы коллективиниҢ чөвүлелиниҢ даргазы А. А. Романенко, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының энергетигги Б. Х. Доржу Москваже чорупканнар.

БистиҢ корр.

Соңгулдаларга уткуштур

ЧАА ҮЕ-ЧАДАЖЕ КИРИП ТУРА...

Соңгулда кампаниязының эң чугула үе-чадазы — улус депутаттарына кандидаттарның депшидилгези доозулган. Бистиң республикада РСФСР-ниҢ улус депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле ийи девискээр, национал-девискээр дөрт округтарга 43 кандидат депшиттирген, Тыва АССР-ниҢ 130 округунга — 295 кижи, чер-чер СоветтериниҢ 3060 округунга — 3782 кандидат.

Соңгулдаларга белеткел ажылдары ниитизи-биле республикада идепкейлиг чоруп турар. Демократияның негелдери колдуунда сагыттынып турар, барык шупту округтарда альтернативтиг кандидаттар бар.

Соңгукчулар боттарының депутаттары кылдыр кандыг кижилерни соңгуп алыр деп турарыл? Принципиалдыг, ниитилелди революсчу ёзу-биле чаартырының эргежок чугулазын ханызы-биле медереп билип, ол херекке боттарының билиглерин болгаш күүүн бээринге белен кижилерни соңгуп алыксап турар. Олар үүгле «чирик дуглаар» эвес, а чаа ёзу-биле бодап билир, үүткүлдүг ажылдаар, тургустунган байдалды боттуу-биле үнелээр, боттуг шиитпирлерни хүлээп алыр кижилерни соңгуп алыксап турар.

ССРЭ-ниҢ Дээди Соведи чоокта чаа «ССРЭ-ниҢ улус депутаттарының статузунуҢ дугайында» Хоойлу хүлээп алган болгай. Ында улус депутадының эргелерин болгаш хүлээлгелерин долузу-биле тодаргайлаан. Бүгү чаданың улус депутаттары ол документини болуунуң ажылынга удуртулга болдурар апаар. Ынчангаш кандыг депутат корпузун тургузуп алыр бис, РСФСР-ниҢ, Тыва АССР-ниҢ Дээди Советтери, улус депутаттарының чер-чер Советтери моон сонгаар канчаар ажылдаарыл деп айтырыгны салып турар бис. ОоҢ харыызы бөдүүн ышчаш: кымны соңгуп алыр болдур бис, олар ажылдаар.

Ол ындыг харын. Келир үениҢ депутаттары бистерден, соңгукчулардан, хамааржыр болгай. Ынчангаш мурнуку соңгулдаларның кичээндириглерин база катап сайгарып, ону катаптавас талазы-биле хемчеглерни алыр ужурлуг бис. Ынчангы болган чамдык үүлдер бисти дүвүредип турар. Көрүнер даан: ажылчын аңгы, хөрээженнер болгаш аныяктар депутаттар аразында дыка эвээш кирген. Бистиң республикадан ССРЭ-ниҢ улус депутады кылдыр соңгукканнарның аразында чаңгыс-даа ажылчын кижи чок ышкажыгай. А республикада ажылчыннар саны 82 муң кижи, оларның иштинде 5.1 муң малчыннар бар. Республиканың чурттакчы чонунуҢ 51 хуузу хөрээженнер турбуже, үүгле ийи-ле кижи соңгукан.

Амгы РСФСР-ниҢ, Тыва АССР-ниҢ болгаш чер-чер СоветтериниҢ улус депутаттарының кандидаттарынга депшиттиргеннерин составын сайгарып орарга, байдал база оон шоолуг ылгалбайн турар. РСФСР-ниҢ 6 округунга депшиттирген 43 кандидаттың үүгле 6-зы ажылчыннар, хөрээженнер — 5 кижи, ВЛКСМ кежигүнү чаңгыс-даа кижи чок. Тыва АССР-ниҢ улус депутадынга кандидаттарының (295 кижи) үүгле 13 хуузу ажылчыннар, 20 хуузу хөрээженнер, 3.4 хуузу комсомолчулар. Каа-Хем, Кызыл болгаш Өвүр районнар үүгле чаңгыс-чаңгыс аныяктар депшиткен. Республиканың студентилериниҢ чаңгыс-даа кижи кандидат болбаан.

Чер-чер СоветтериниҢ улус депутаттарынга кандидат кылдыр 3782 кижи депшиттирген. Оларның составын сайгарып көөрге, мындыг болур-дур: хөрээженнер 43 хуу (ол харын үүгээрдир), а ажылчыннар — 27 хуу (дыка-ла эвээш), ВЛКСМ кежигүннери — 12 хуу (хомуданчыг!).

Бо сан-түн кижини чайгаар бодандырып кээр. Депшидилге үезинде дыка хөй ажылчыннар депшитпезин дилеп турганнар, үүге дээрге депутат кижиниҢ албан-хүлээлгези улгаткан, аңаа билдилиг кижилер турза эки деп санап турганнар, ындыг саналдар хүлээп алдынып-даа турган. Ону даштындан көөрге, шын-ышкаш, а херек кырында ш-ажылдың кижизиниҢ негелде-хереглелин кым эки билирил — ажылчын боду; хөрээженнериҢ социал айтырыглары кымга эң чоогул — хөрээженнерге; аныяктар айтырыын кым чогумчалыг шиитпирлеп болдурул — аныяктар боттары. Тыва АССР-ниҢ улус депутаттарының кандидаттарынга республика, район чергелиг 93 удуртукчу депшиттирген-дир, совхозтар директорлары — 19 кижи.

Ынчангаш удавас болур соңгулдалар хүүнүде ажылчын аңгының төлөөлерин, хөрээженнерни болгаш аныяктарны деткинири чугула-дыр.

Соңгулдаларны организастаарын хоойлужудулга ёзугаар соңгулда комиссияларынга даандырган болгай. Ынчалза-даа Советтер болгаш оларның күүскомнары бо чугула политиктиг кампанияның хажыызынга артпас ужурлуг. СоветтериниҢ составынга эде тургустунуушкунуҢ ёзулуг дайынчылары кирер болза, ынчан олар чогумчалыг ажылдаар деп соңгукчуларга бүзүредир ужурлуг бис. Кандидат кижиниҢ мөзү-шынарын ооҢ албан-дужаалы, мурнунда ап чораан шаңнал-макталдары тодаратпас, ооҢ амгы амыдыралы туружу, кижилерниҢ хүн бүрү негелде-хереглелдеринге дыңнангыр чоруу, бодунуҢ чон мурнунга харыысалгазын медереп билири, кандыг-даа айтырыгларны сегирип алырындан чалдаманы тодарадыр дээрзин соңгукчуларга билдингир кылдыр тайылбырлаар ужурлуг бис.

Депшиттирген кандидаттарны алгаш көөрге, чогумна ындыг талалыглар эвээш эвес. Үүгле оларны шын шилип алыр херек. А шын шилиири — соңгукчуларның туружундан, оларның идепкейлиг чоруундан, тургустунган байдалды кайы хире шын билип турарындан хамааржыр. Тоомча чок чорук, үүгле хайгдаракчы болур сеткил маңаа канчап-даа таарышпас.

Салдынып турар эң чугула соңгулаларны шиитпирлээриниҢ кол быразы — «Улус депутаттарының соңгулдаларының дугайында» РСФСР-ниҢ, Тыва АССР-ниҢ хоойлуларын чайгылыш чок сагыыры, ында тургустунган демократчы күштү долу ажыглаары болур. Бо соңгулдалар нарын, ынчангаш ону харыысалгалыг, мерген эрттирер ужурлуг бис. Олар демократчыдылганы улам сайзыраңгайжыдарының, соңгулдалар дугайында чаа хоойлуларның негелдезин ёзугаар эрттери чугаажок. Ажылчы чон амгы үеде дыка идепкейлиг болуп, бүгү айтырыглар талазы-биле соңуургалдыг чоруун илередип, кандидаттарның эки-багай бүгү талаларын сайгарып, кижилерниҢ бүзүрелин шынзыдып турганнарны адап турарлар.

База бир кол үүл — бо чугула кампания чогумчалыг бүгү күштерни каттыштырар. Тыва АССР-ниҢ девискээринде чурттап турар бүгү нацияларының болгаш биче улустарның найыралын быжыглаар ужурлуг. Ол ышкаш 1990 чылда республиканың экономиказын болгаш культуразын экижидер, саң-хөө байдалын чогумчалыг болдурар, каяа-даа, кажан-даа корум-чурумну тургузар талазы-биле ажылче ажылчы чонну мобилизастаар херек. КижилериниҢ кадыкшылынга хора чедирер, оон туржук амытынче халдаар, социалистиг өнчүү, хуу кижилериниҢ өнчү-хөреңгизин оорлаар болгаш өске-даа ындыг таарымча чок үүлдерни бистиҢ аравыска тургуспас ужурлуг бис. Ылаңгыя национализмниҢ болгаш шовинизмниҢ илерээшкиннерин бир деңге чайладыр хүлээлгелиг бис.

Ам депутаттарга кандидаттар дээш суртаал, оларның соңгукчулар-биле ужуражылгазы өгелээр. Бо үе-чадада соңгукчулар дыка хөй шүгүмчүлелдерни болгаш саналдарны киирер. Олар бүгү чаданың СоветтериниҢ, оларның күүскомнарының, келир үедеги депутаттарның ажылчорудулгазынга үндезин болур.

Амгы соңгулдалар — демократияга ёзулуг шылгалда, политиктиг системаның эде тургустунуушкунунуҢ эң чугула үе-чадаларының бирээзи.

Соңгулдаларга уткуштур

Тыва АССР-ниҢ улус депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларының ДЫҢНАДЫЫ

«Тыва АССР-ниҢ улус депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва АССР-ниҢ ХоойлузунуҢ 33 үүлүнге үндезилээш, Тыва АССР-ниҢ улус депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле округтарның соңгулда комиссиялары Тыва АССР-ниҢ улус депутаттарының дараазында кандидаттарын бүрүткээн:

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Школа № 3 соңгулда округунуҢ талазы-биле

Бендерский Валерий Борисович, 1946 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниҢ агроүлетпүр каттыжыышкынының даргазының оралакчызы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Брежнут Александр Владимирович, 1963 чылда төрүттүнген, МЖК-да оргкомитеттиҢ даргазы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Эпп Геврих Яковлевич, 1940 чылда төрүттүнген, КрасноярскиниҢ политехниктиг институдунуҢ Кызылда филиалының улуг башкызы, кежигүн эвес, Кызыл хоорай.

Төп № 13 соңгулда округунуҢ талазы-биле

Козьмин Иван Игнатьевич, 1933 чылда төрүттүнген, бүгү-эвилелдиҢ бойдус камгалалының ниитилелиниҢ Тыва республика чөвүлелиниҢ даргазы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Охотникова Лидия Алексеевна, 1941 чылда төрүттүнген, республиканың кешшээр аарыглар диспансериниҢ кол эмчизи, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Сүрүн Светлана Салчаковна, 1944 чылда төрүттүнген, Тываның күрүне филармониязының ыры болгаш танцы ансамблиниҢ артизи, кежигүн эвес, Кызыл хоорай.

Таберидзе Владимир Дидимович, 1944 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниҢ Кадык камгалал министерствозунуҢ автобаза начальниги, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Чүльдүм № 14 соңгулда округунуҢ талазы-биле

Куулар Геннадий Сундуевич, 1954 чылда төрүттүнген, ВЛКСМ Кызыл хооркомунуҢ бирги секретары, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Сандап Валерий Тааноолович, 1959 чылда төрүттүнген, Кызыл хоорайның харылзаа белдириниҢ АТС инженери.

Талтаева Виктория Доржуевна, 1956 чылда төрүттүнген, Тываның статистика эргелелиниҢ начальнигиниҢ оралакчызы, кежигүн эвес, Кызыл хоорай.

Шестакова Вера Ефимовна, 1948 чылда төрүттүнген, Кызылдың № 1 оргмак школазының эге класстар башкызы, кежигүн эвес, Кызыл хоорай.

Пионер № 20 соңгулда округунуҢ талазы-биле

Карымов Юрий Васильевич, 1940 чылда төрүттүнген, республиканың уруглар эмнелгезинин кол эмчизи, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Кузьмин Юрий Иванович, 1947 чылда төрүттүнген, республика эмнелгезинин кол эмчизи, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Салчак Зоя Тюлюшовна, 1942 чылда төрүттүнген, республиканың туберкулезка удур диспансериниҢ салбыр эргелекчизи, СЭКП кежигүнү эвес, Кызыл хоорай.

Сат Зоя Назытуевна, 1944 чылда төрүттүнген, Кызылдың эмчи училищезиниҢ директорунуҢ өөредилге ажылының талазы-биле оралакчызы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Дорожный № 21 соңгулда округунуҢ талазы-биле

Дорофеев Владимир Алексеевич, 1948 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниҢ Кадык камгалал министерствозунуҢ кол терапевти, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Советский № 22 соңгулда округунуҢ талазы-биле

Кан-оол Владимир Иванович, 1943 чылда төрүттүнген, «Тыва тудуг материалы» бүдүрүлге каттыжыышкынының чиңгине директору, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Ооржак Алексей Караоолович, 1952 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниҢ Театр ажылдакчыларының эвилелиниҢ баштаар черииҢ даргазы, кежигүн эвес, Кызыл хоорай.

Тинмей Дозур-оол Лайзапович, 1939 чылда төрүттүнген, улус депутаттарының Кызыл хоорай СовединиҢ күүскомунуҢ даргазы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Калинин № 24 соңгулда округунуҢ талазы-биле

Бахаев Юрий Павлович, 1939 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниҢ кадык камгалал министириниҢ оралакчызы, кежигүн эвес, Кызыл хоорай.

Маслов Александр Петрович, 1956 чылда төрүттүнген, республиканың «Водоканал» эргелелиниҢ бүдүрүлге тудугларының арыглал бүдүрүлгезинде мастер, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Ондар Дакан-оол Ензакович, 1937 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниҢ КүртелерадионуҢ телевидение студиязының кол редактору, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Сургутанов Виталий Петрович, 1935 чылда төрүттүнген, «Тыва суг мелиорация» каттыжыышкынының кол инженери, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Интернациональная № 25 соңгулда округунуҢ талазы-биле

Бочкарева Тамара Павловна, 1951 чылда төрүттүнген, республиканың радиотелетөптүн улуг экономизи, кежигүн эвес, Кызыл хоорай.

Ооржак Сергей Ынаажыкович, 1953 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниҢ КүрспорткомитединиҢ даргазының оралакчызы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Подругин Владимир Алексеевич, 1932 чылда төрүттүнген, Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиҢ даргазы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Салчак Вячеслав Сюрюнович, 1949 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниҢ КүртелерадионуҢ тускай корреспондентизи, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Горный № 27 соңгулда округунуҢ талазы-биле

Сарбаа Яков Васильевич, 1936 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниҢ улус өөредилгезиниҢ министириниҢ оралакчызы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

КАА-ХЕМ РАЙОН

Сарыг-Септи № 69 чеон соңгулда округунуҢ талазы-биле

Монгуш Зоя Айызыновна, 1951 чылда төрүттүнген, республиканың радиотелетөптүн улуг экономизи, кежигүн эвес, Кызыл хоорай.

Ооржак Сергей Ынаажыкович, 1953 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниҢ КүрспорткомитединиҢ даргазының оралакчызы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Маслов Александр Петрович, 1956 чылда төрүттүнген, «Водоканал» эргелелиниҢ бүдүрүлге тудугларының арыглал бүдүрүлгезинде мастер, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Ондар Дакан-оол Ензакович, 1937 чылда төрүттүнген, Тыва АССР-ниҢ КүртелерадионуҢ телевидение студиязының кол редактору, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Сургутанов Виталий Петрович, 1935 чылда төрүттүнген, «Тыва суг мелиорация» каттыжыышкынының кол инженери, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Интернациональная № 25 соңгулда округунуҢ талазы-биле

Бочкарева Тамара Павловна, 1946 чылда төрүттүнген, улус депутаттарының Каа-Хем район СовединиҢ күүскомунуҢ саң кылдызының эргелекчизи, СЭКП кежигүнү, Сарыг-Сеп суур.

Доржукай Михаил Күдерович, 1937 чылда төрүттүнген, ССРЭ-ниҢ Күрхандырылганың Тывада кол девискээр эргелелиниҢ начальнигиниҢ бирги оралакчызы, СЭКП кежигүнү, Кызыл хоорай.

Маады Алдын-оол Сумбаевич, 1930 чылда төрүттүнген, Дерзиг-Аксы бажыңинтернадының директору, кежигүн эвес, Дерзиг-Аксы суур.

Кара-Хаак № 78 соңгулда округунуҢ талазы-биле

Савилов Владимир Степанович, 1947 чылда төрүттүнген, ЧербиниҢ участок эмнелгезинин кол эмчизи, СЭКП кежигүнү, Черби суур.

Семенов Александр Иванович, 1939 чылда төрүттүнген, «Кызыл» агрофирмазының даргазы, СЭКП кежигүнү, Каа-Хем суур.

Төрээн чуртувуста

СОВЕТ ГАВАНЬ. (Хаба ровск край). Ында тургустунган совет-япон «Диана» дээр фирма келир үеде кылыр ажылдарының планын чогаадып тургускаш, күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын эгелей берген. Тус черниҢ балык тудар судноларын Японияның «Тайогого» дээр компаниязының нарын херекселдери-биле дерээн. Ол судноларны балыкты тутпушаан, болбаазырадып кылыр тускай цехтер-биле дериттинген. Бүдүрүп үндүрер продукцияның ассортиментизи мурнукузундан каш катап калбарар. Чижээ, совет судноларын мооҢ мурнунда минтай дээр балыктан үүгле чаңгыс үүл консерваны кылып турган болза, ам алды хевирниҢ продукциязын ол балыктан кыдыр.

Каттышкан фирманың суднолары балык тудуушкунунче үнүпкен.

ЛЬВОВ. «Югзапэлектросетьстрой» трестиҢ коллективи бүдүрүлгениҢ кол ажылдарының хемчээлиг кызырлы бээрин баш бурунгаар көргеш, бодунуҢ хереглелинге чуртталга бажыңнары тудар үлетүр баазазын тургузуп алгандай бээр, элээн үе эрткен. МооҢ мурнунда үлетүр тудугларынга ажылдап турган бедик мергежилдиг ажылчыннарны бажың тудар мергежилдерге өөреткен. Ынчангаш коллектив өске черлерден тудугжулар албаан.

Үлетүр баазазының тудугжулары трестиҢ бүгү ажылчыннарын чаагайжыды туткан чуртталга бажыңнары-биле хандыра берген. Оон аңгыда бажың кылырынга ажыглаар янзы-бүрү панельдерни өске хереглекчилерге садып турар.

ЭКИБАСТУЗ (Павлодар область). Хоорайның аныяктары эрге-хоойлу болгаш корум-чурум камгалаар органнарга боттуг дузаны көргүзе берген. Олар милиция органнарынга дузалажып, корум-чурум камгаланганга киржиринден аңгыда, ол черлерни машина-техника талазы-биле хандырар хемчеглерни ап турар. Ол сорулгага ажыглаар акша-хөреңгини өөренээриниҢ тускай фондузун тургузуп алган.

Комсомолчу аныяктарның ол эгелээшкинин хоорайның бүдүрүлгелери, организациялары болгаш албан черлери үүлдүг деп деткээш, оларга дузалажы берген. Чыгдынган акша-хөреңги-биле хоорайның милиция органнарын компьютер системазы-биле бүрүн хандырар. Ындыг системаны 150 муң рубль-биле садып алыр деп турар.

(СЭТА).

Аңгы-аңгы черлерден

САМБЫҢ ТУТСА...

Алдын-кыс Көкен-ооловна Байыр — «Тыва» совхозта тудуг цегиниң бухгалтери. Ол тудутжу ийи бригаданы, ыяш дилдирер база чазакыр цехтерни харыылап турар. Эрткен чылын цех бригада керээзи-биле ажылдааш, багай эвес түңнелдерлиг болган. Эң ылаңгыя Кара-оол Монгуш, Хопун оол Ондарның бригадалары. Кыстакай Монгуштун. Анатолий Монгуштуң звенолары планнарын ажыр күүсеткилээн.

Прораб Никита Кара-Сал-биле кады цехти бо чылын аренда керээзиче шилчидери-биле бухгалтер са. наашкыннарны баш удур-ла кылын турар.

ЧУРУКТА: А. К. Байыр.
Сөзү болган фотозу Виктор ХОВАЛЫГНЫЫ.

ЧҮСТЕН ЧҮСТҮ

Мөңгүн-Тайга районда ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозтуң хойжузу Родион Успун 1989 чылда совхозунга эң бедик көргүзүлүг болуп, чүс хойга онааштыр 100 хураганны өстүрүп доруктурган. Ол өг-бүле керээзи-биле 2 чыл ажылдааш, совхоз-биле чарган керээзни ажыр күүседип келген. Эрткен чылын керээ ёзугаар 82 хураган алыр планындан 18 хураган ажыр өстүрген.

Найыралдыг аныяк хойжулар Родион биле Ая Успуннарның дугайында чылыг сөстерни көдээ ажылагый ажылдакчыларының профэвилел райкомунуң даргазы Эрес-оол Онанович Саая чугаалаан.

— Бо аныяк малчыннар бүгү көргүзүглер аайы-биле совхозка бирги черни эзледилер. Ада-иезиниң соонсалгаан аныяктар-дыр. Чоокта чаа оларның Чеди-Тейде кыштаанга чордум. Девискээри арыг-силиг, бүгү чүве чурум-чыскаалдыгдыр.

Бо чугаа Кызылга болуп эрткен агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының конференциязының улуг чапсарында болган. Родион Успун биле Эрес-оол Саая олар конференцияның делегаттары болуп чораан.

— Хойжулаар мурнунда чүүү кылып турдун. Родион? — деп айтырдым.

— ССРЭ-ниң алдан чылы аттыг совхозка чолаачылап турдум. Күзелим-биле комсомолчу путёвка ёзугаар малчынай бердим. Адаанем малчын чораан улус чүве. Оларга дузалакчылап чораш, мал өстүрериниң сургалыңа өөренип алган мен — деп чугаалады.

Оларның кыштаанда ам 367 хой бар. Оларның сулаа эдержилгезин чогуур өйүнде чоруткан, олар ам оолдан эгелээр. Чаңгыс-даа баш хураган, хой хоратпас соулганы Родион биле Ая салып алган ажылдан турарлар. Кыштаанда кажаалар, клеткалар, мал чеми салып бээр саваларын бүрүн четчелээш, ыяк кылдыр септеп аппан.

Родион Донгакович 1990 чылдың эгезинден эгелеп аренда керээзи-биле ажылдаар дугайында совхозка билдиришкин киирген.

К. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: Родион Успун.
Фотозу Ондар ОХЕМЧИКТИН.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ЛИТВА ССР-ДЕ ЧОРУП ТУРАРЫ

(Төнчүзү. Эгезин 1-ги арында).

Бистиң шилип алган угланыышкынывыс хөй айтырыгларны шиитпирлээрин: социализмниң бүгү ниитилелдин, черле ынчаш федерацияның салым-чолунга — тодаргайлаарга, Эвилелде чурттап турар бүгү улустарның келир үезинге хамааржып турарын силерге бүзүредип чугаалаарын күзеп тур мен деп, М. С. Горбачев чыылганнарга чугаалаан. Бо бүгү айтырыгларны шөлээн чугаалажып көөр байдалды чогумна эде тургустунуушкун тургускан, кым-бир артында кижи бүдүү бижип, даарта кандыг-даа буруудадыышкыны кыла бербес дээрзиге бүзүрелди хандырган. Ол дээрге эде тургустунуушкунуң баштайгы болгаш эң-не кол чайлап алыышкыны-дыр: бүгү айтырыгларны бөгүн шөлээн, харыысалгалыы болгаш ылаптыы-биле чугаалажып көрүп болур бис. Күткүчү болгаш өскүдүкчү чоруктар ооң-биле чергелештир база болуп турар-дыр. Ынчалзажок кол чүүлдүң деңзизи улуг: бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларын ажыыбиле чугаалажып көөр аргалыг-дыр бис.

Өске талазында, федерация боду, кижилериң сагыш-сеткили кажан чаартынарга, эде тургустунуушкун чүгле ынчаарда чурттап болур. Социал-экономиктиг дүргедиишкинден эгелээнивисти, ооң бүттүнмейн турарын эскергенивисти сактып көрүнер. Политиктиг системаның айтырыгларын хамыктың мурнунда шиитпирлээри чугула турган, бистер оорган эгелээн бис. Делегей харылзааларының айтырыгларының дугайында уттуп болбазы база дыка чугула. Федерацияның байдалын, республика болгаш улус бүрүзүнүң байдалын черле өскертпишаан, национал хевир талазы-биле удур туржуушкундан чайлап болур дээрзинге бүзүрелди хандырган. Ол дээрге эде тургустунуушкунуң баштайгы болгаш эң-не кол чайлап алыышкыны-дыр: бүгү айтырыгларны бөгүн шөлээн, харыысалгалыы болгаш ылаптыы-биле чугаалажып көрүп болур бис. Күткүчү болгаш өскүдүкчү чоруктар ооң-биле чергелештир база болуп турар-дыр. Ынчалзажок кол чүүлдүң деңзизи улуг: бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларын ажыыбиле чугаалажып көөр аргалыг-дыр бис.

Федерацияга эде тургустунуушкунну кылыр, ооң ролюн, бүгү республикаларның, бүгү улустарның байдалын хандыр, эде бодап көөр херек.

Улуг-даа, биче-даа чон — деңгергелиг. Кандыг-даа биче чоннуң салым-чолун херекке албазы дээрге кончуг айыылдыг, кеди чок политика-дыр, эштер. Ынчаарга силериң мында чурттап турар кандыг-даа чон — белорустар, поляктар, украиннер — боттарының төрүттүүгеи болгаш чурттап турары бо черге, боттарының уругларының аас-кежиниин дугайында бодап, сагыш салып турар. Бо черге бүгү чүве ол чоннуң киржилгези-биле кылдынган турары кончуг чугула. Бир эвес анаа кандыг-бир чүве таарышпайн турар болза, өске политиканың, өске хемчегленнің дугайын бодап көөрү чугула апаар. Ол кижилер чурттап турар бо черинин эзлери кылдыр боттарын саназын дээш чүгле политикага эвес, харын культурага, дылга болгаш политиктиг чорудулгаларга базаа ындыг болза чогуур.

Бистиң федерациявыстың чаа будужу ынчангаш ындыг болур ужурлуг. Маңаа хамаарыштыр политикага болгаш экономикага-даа кончуг калбак политиктиг бот-тускайлаң чорукче, мурнунда туруп көрөөн бот-тускайлаң чорукче кирери чугула. Ындыг бот-тускайлаң чоруктуң ындыкы хемчээли чүгле чангыс: ол буурап дужуушкунге, экономиканы чаңгыс талалыг хөгжүдеринге, хоорулчак чорукка чедирбес ужурлуг, чүге дээрге ындыг чорук бүгү амыдыралчы харылзааларны — кижилер аразында, экономиктиг, социал болгаш эртем-даа харылзааларын — үрээринге чедирер. Литваның кандыг чорааның чамдык кижилер уттупкан. Ол дугайын сагындырып көрейн, көдээ чурттакчылар, хомудай бербеңер. Ол силериң чонуларның ат-алдарын кудулады бербес. Чурт бүрүүнүбиле тараачын турган болгай. Ынчаарга ам амгы Литваны көрүп көрүңер. Ол үндезини-биле чаартынган. Кайы-даа улуска, бүгү чуртка-даа ышкаш,республикага немелде күштү бээри чугула апарган деп чүве билдингир. Ол сорулганы күүсеп ажылдап көрээлинер.

База бир факт дугайын сагындырып көрейн: революция мурнундагы Литвага даштыңы капитал 57 хуу черни ээлеп турган. А ам бистерге: бот-тускайлаң чорук, бот-тускайлаң чорук деп-ле турар. Ол негелдеде бодунуң хууда сорулгаларын чедип алыр дээш чонну төөредип турар үүлдео база илереттинин турар. Хомудавайн көрзүннер — база катап фактыларга доктаап көрейн. Колониалдыг система буурап дүшкенинден, хөй-хөй күрүнелер политиктиг бот-тускайлаң чорукту алганындан бээр 40 чыл эрткен. Ынчаарга олар херек кырында бот-тускайлаң бооп көрбээннер, ындыг болбайн-даа турарлар. Олар өске чурттарның чиг эт алыр черлери бооп артканнар болгаш ындыг бооп-даа турарлар. Курлавырларны чиик өртек-биле садып ап, ажылчын күжүн чиик өртек-биле мөлчүп-даа турар. А метрополияларда амыдыралдың бедик деңнели хандыртынып турар. Ынчангаш ам кайы-бир кижи бистиң чуртувуста харылзааларны үзерин, кайы-бир республиканы, биче улусту айыылхалапче киир октаптарын бодап турар болза, мен, эштер, даар, ук сорулганы чедип ындыг политикага киришпес мен. Мен аңаа удурланышкак үүлдерии, бодумнуң бүзүрээр үүлдеримни бадыткаар мен. Бистиң эвилеливистиң дугайын чаа ёзу-биле бодап көөр ужурлуг бис: ол Россияга-даа, Литвага-даа, Украинага-даа, Армениягa-даа чугула херектиг. Аңаа чурттуң амгы үедеги удуртулгазы болгаш келир үедеги удуртулгазы шуут белен.

Үн: Михаил Сергеевич, Компартия дугайында үнүдаа чугаалавадынар.

М. С. Горбачев: Компартия дугайында. Каттыштырыкчы, кооперастакчы чорудулгаларны хевээр арттырбышаан, эде тургустунуушкунуң нарын айтырыгларын шиитпирлээриниң оруу федерацияны чаартырының үндезининде деп көрүп, экономиктиг болгаш интеллектуалдыг кады ажылдажылгаже чаа-чаа оруктарны дилеп тып турарывыс амгы үеде бүгү ниитилелди, чуртту бот-башкарылгаже шилчидеринге кол каттыштырыкчы болгаш быжыглаңчы күш партия бооп артып калыр. Бо чорук чүгле Литвага хамааржыр эвес. Партия бооп турар бүгү чорудулгаларны угаап бодап турар. Ынчаарга ам ындыг политикага киришпес мен. Мен аңаа удурланышкак үүлдерии, бодумнуң бүзүрээр үүлдеримни бадыткаар мен. Бистиң эвилеливистиң дугайын чаа ёзу-биле бодап көөр ужурлуг бис: ол Россияга-даа, Литвага-даа, Украинага-даа, Армениягa-даа чугула херектиг. Аңаа чурттуң амгы үедеги удуртулгазы болгаш келир үедеги удуртулгазы шуут белен.

Үн: Михаил Сергеевич, Компартия дугайында үнүдаа чугаалавадынар.

М. С. Горбачев: Компартия дугайында. Каттыштырыкчы, кооперастакчы чорудулгаларны хевээр арттырбышаан, эде тургустунуушкунуң нарын айтырыгларын шиитпирлээриниң оруу федерацияны чаартырының үндезининде деп көрүп, экономиктиг болгаш интеллектуалдыг кады ажылдажылгаже чаа-чаа оруктарны дилеп тып турарывыс амгы үеде бүгү ниитилелди, чуртту бот-башкарылгаже шилчидеринге кол каттыштырыкчы болгаш быжыглаңчы күш партия бооп артып калыр. Бо чорук чүгле Литвага хамааржыр эвес. Партия бооп турар бүгү чорудулгаларны угаап бодап турар болза, мен, эштер, даар, ук сорулганы чедип

Херээженнер чөвүлелдеринде

ДЕМНИ КАДЫП ТУРГАШ...

Самагалдай суурнуң девискээринде чээрби беш херээженнер чөвүлелдери, чээрби микрорайон бар. Микрорайон аайы-биле масса-политиктиг ажылдарны удуртуп башкарары-биле 11 кижи соңгуткан турган. Херээженнер бөлүктериниң саны хөй, олар канчаар ажылдап, чоннуң чурттап турар черииниң аайы-биле кижизидилге ажылдарын канчаар чорудуп турарыл?

Суур чаагайжыдылгазы, не-чаштың кадыкшылының камгалалы, багай кижизидилгелиг уругларлыг өг-бүлелер-биле ажыл чорудар үш комиссия ажылдап турган. Чоннуң чурттап турар черииниң аайы-биле кижизидилге ажылы чорудар даалгазынга харыысалгалыг ажылдап келген Клара Чинмит, Александра Балчыт, Эмма Бичинжик, Мая Дондуп, Дүреш Элбек олар херээженнериң культурлуг амыдыралын бедидер дээш бар-ла аргаларны ажыглап турарлар. Суурга ыяап-ла эрттирер ужурлуг байырлалдарга херээженнериң микрорайоннар аайы-биле даараан, аргаан түүлдерин, ус шеверлериң ажылдарын массалыы-биле делген, эң идепкейлиглерин илередип, шаңнап, мактап турар. Чон ортузунга культура-массалыг ажылдар чорударынга идепкейлиг киржип келген албан черлеринде, организацияларда херээженнер чөвүлелдери коллективтерде партия эге организацияларының боттуг бөлүмчезибиле ажылдап келген. Район эмнелгези, күрстрахование инспекциязы, Самагалдайның № 1 ортумак школазы, райкүүскомнуң культура килдизи, № 4 уруглар сады, районнуң ветеринария эмнелгези болгаш хереглекчилер ниитилели херээженнер бөлүктеринге доктаамал деткимчени көргүзүп келген.

Организацияларда херээженнер бөлүктери планнаттынган ажылдарын кылып чорударда, социалистиг хүлээлгелеринге даянып ажылдап турар. Херээженнериң хөй-ниити ажылдарынга киржилгези мурнукузунга көөрде идепкейжээн.

Район эмнелгезиниң херээженнери салбырлар аайы-биле аразында маргылдааларны, делгелге-конкурстарны эрттирип, суурга болуп турар маргылдааларга доктаамал киржип, тиилекчи черни-даа эөлеп келген. Ай санында микрорайоннарга, күш-ажылчы коллективтерге барып, медицина темазынга лекцияларны номчуп, өг-бүлелерге барып, не-чаштың кадыкшылын камгалаар талазы-биле эвээш эвес ажыктыг сүмелерни кылып берип турар.

Самагалдайның харылзаа белдиринде А. Темек, ында идепкейлиг херээженнер А. Тюлюш, О. Ликсок, О. Чадамба, У. Кончук боттарының ажылындан аңгыда, уран-шеверлер бөлгүмүнде киржип турарлар. Аргыыр, даараар ажылдарны эшдер кылдынып турза-даа, ам-даа чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар бар. Коммунистиг мөзү-шынарга кижизидилге ажылы херээженнер оргузунда «амдаа чавыс. Арага-дарыже хандыкшыыр, кайда-даа ажылдавайн турар, уруг-дарыының кижизидилгезинче кичээнгей салбас иелер бар. Химиктиг янзы-бүрү бүдүмелдер ижип шенээн 25 кижиниң чедизи херээженнер. Самагалдай көдээ Совединиң чизе-даңзызында арага ижеринге сундулуг 3 аныяк херээжен кирген. Оларга Валентина Шумова, Диизенмаа Сандык, Светлана Оюн тус-тузунда сайгартып, хемчег алысканнар. Эрткен чылдың он бир айларында 4 херээжен эзириктер сергедир черже киргеш, торгаткан. Суурнуң херээженнер чөвүлелиниң кежигүннери рейдилерни кылгылаан: хөй-ниити черлеринге эзирик келир чоруктар илерээн. Культура бажыңынга — Урана, районнуң уран түүл көрүлдезиниң түңнел концерти чоруп турда, — Айлаң, бир рейд үезинде район эмнелгезинге бухгалтер биле экономист эзирик ажылдап орда, эрткен чылдың октябрь 17-де илереткен. Оларны тус-тус херээженнер чөвүлелдеринге сайгарып, буруулугларның аксы-сөзүн ап, хемчег алган.

Суурнуң херээженнер чөвүлелиниң кежигүннеринде ажылынга харыысалга чок, даанган ажылы дээш сагыш салбас, чай чок, бачым өөрүнге айтып берип, аргыырының, даараарының аргаларын нептередип турарлар.

Септелге-техниктиг бүдүүлгеде херээженнер бөлүү бодунуң коллективинге культура-массалыг ажылды эки удуртуп турар. Х. Арапчор, Н. Суваан, А. Тирчин херээженнериң дыштаныр хүннерде хостуг шактарын чөптүг ажыглаарынга улуг идигни берип турарлар. Коллективтиң херээженнери хөл шыдыраага, шашкиге, теннеске, чадаг чарышка маргылдааларны организастап келген.

Суурнуң чону Тайбың фондузунче болгаш Уруглар камгалалының фондузунче беш муң ажыг рубльди эрткен чылын шилчиткен. Ол ышкаш чер шимчээшкининден качыгдаан армян чонга дузага эвээш эвес үлүүн киириштирген. Районнуң эмчилери Тайбың фондузунче 1655 рубльди, Уруглардың В. И. Ленин аттыг совет фондузунче 736 рубльди шилчиткен.

Суур чаагайжыдылгазынга №№ 1, 7, 9, 19 микрорайоннар эң эки кирешкен. Хөй санныг ыяштарны тараан, чечектерни чайын өстүрген. № 19 микрорайонның даргазы Клара Чинмит девискээринге суг дамчыыр хоолайларны шөйдүүп, ногаа, чимис өстүреринге чурттакчыларга улуг дузаны чедирген.

Чурттап турар черииниң аайы-биле кижизидилге ажылдарында чамдык түүлүг ажылы-биле бодун тогдунар харыысалгалыг херээженнерге Долума Монгушту, Чечек Дордумну болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур. Биргизи — районда арага ишпестер ниитилелиниң харыысалгалыг секретары, ийигизи — кижи эмчизи. Эрткен 11 ай дургузунда херээженнер ажылынга олар көңгүс киришпээн. Кижи бодап көөрге, хөй-ниити ажылынга киржир, дузалажыр, башкаржыр арын-нүүр оларда тургу дег.

Суурнуң херээженнериниң ниити хуралы болган. Анаа эр улустан районо эргелекчизи Ш.-К. Кочага, милиция ажылдакчызы А. Шоюн база бо одуругларның автору — чүгле үш кижи олурган. А суурда үжен ажыг организация бар. Оларда шупту бар турган ийи муң хире херээженнерден чүгле чүс бежен кижи хуралга олурушкан.

Чогаалчы А. Даржайның «Ха-дунма, чонум, чүрээм ыстап, аарып тур!» деп ажык чагаазын херээженнер аңаа сайгарып чугаалашкан. Ол айтырыг талазы-биле он ажыг не санал берген. Тус черде ниитиниң корум-чурумун үрээр кижилер база бар. Кем-херек үүлгедир чорукка удур туржурунуң талазы-биле районнуң бүгү ажылчы чонунга кыйгырыгны херээженнер хүлээп алган.

Моторк ТИРЧИН.
Радиоорганизатор.

«САЙЗАНАККА» КЕЖЭЭ

«Бай-Тал» совхозта херээженнер чөвүлели улусчу чаагай чаңчылдарны, ёзулалдарны нептередип, аныяктар, школачылар ортузунга оларның кижизидикчи утка-шыңарын калбартып пропагандалаар талазы-биле солун ажылдарны эрткен чылдан бээр чорудуп эгелээн. Ооң бир хевири Бай-Тал суурнуң Культура бажыңынга темалыг дыштанылга кежээлерни организастап эрттирип турары. Кежээлер хуваалда ёзугаар эртип турар. Агитквартира активчилери ындыг кежээлерни баштай бодуунуң девискээринге эрттиргеш, ооң соонда Культура бажыңынга суурнуң ниити чурттакчыларының мурнунга эрттирерин чурумчуткан.

Эрткен чылдың төнчүзүнде «Сайзанак» агитквартира «Уруг бажы кыргыыры», «Оваа дагыыры» деп темата сценажыткан, ырычогаал композициялыг кежээни организастап эрттирген. Агитквартираның пропагандизи В. Б. Кунгаа эге сөзү-биле кежээни ажыткан соонда, уруг (ның дүгүн канчаар кыдыктаарының бүгү чурумнарын, ёзулалдарын көргүскен, сценажыткан көргүзүг эгелээн. Үш харлаан, бажының дүгүн кыргыдар дээн бичии кижиниң кырган-ачазының ролюнга Туралыг хойжу бригадазының бригадири Шаңгыр-оол Чыдым ойнаан. Ыдыктаан хачы-биле ол уругнуң бажының дүгүнден кылбыкты кезип тура, үш харлаан чашка болгаш ооң ада-иезиниң уруунуң кижизидилгезинге хамаарыштыр аразында үлегер домактарлыг йөрээлин салып, чагыгларын кылгаш, бичии кижиге белекчигежин тывыскан. Уругнуң бажын чыттааш, «Амдыгааштан мал эдерип чоруур, ажылышчы кижи болзун дээш, ооң амы-хууда өнчүзү болзун дээш анай салыр-дыр мен» — дээн. Ооң соонда уругнуң даай-авалары, күүйлери, даайлары болгаш өске-даа чоок төрелдери кылбык кезерин уламчылап, алгаг-йөрээлин салганнар.

Оваа дагыырының сценажыткан көргүзүүнге кол рольду (оваа чоогунуң аалдарының эң улуг назылыг кырганы) «Бай-Тал» совхозтуң хоочун ажылчыны суггатчы Мөңгүн-оол Тарын-Базыр ойнаан. Ованың ол-бо талаларында кыштагларда көжүп келген аалдарның мал сүрүүнүң кыштан хүр-менди ажарын магадылап, оор-сук чок, онча-менди турарын күзээн алгаг-йөрээлин оваага саңын салып, аъш-чеминиң дээжизин чажып тура, ол кылган. Долгандыр турар чон өгбениң йөрээлдерин деткип, «Ындыг-ла болзун ам!», «Өршээ хайыракан, оран-таңдым!» дээн чалбарыгларны бир үн алчып, аразында октай каггылап турганнар.

Дараазында уруг бажы кылбыктаан, оваа дагаан черлерге бурунгу тывалардың ойнап турган шимченгир оюннарын уруг-дарыгдан эгелээш, улуг боттарынга чедир агитквартираның активчилери кежээнің киржикчилеринге өөретпишаан, кады ойнааннар.

Багай-оол БАРБА.
Бай-Тайга район.

Тракторист

ЧУРУКТА: Тожунуң «Май 1» совхозта төп сүт-бараан фермазында тракторист Николай Лопсанович Берингe инектерге бээр мал чемин үзүктел чок дажыглап турар. Оон өске-даа ажылдарны ооң башкарган тракторубиле кылып турар.

Ол фермада инектерге болгаш бызааларга бээр чемнерни эрткен чылда ажылчыннар четчири-биле белетизээн. Силос-даа, сиген-даа бар. Николай Лопсанович ажыл-агыйда чээрби ажыг чылда механизаторлаан.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АРТЫНЧЫЛАРДАН БАРААННАР

Сөөлгү үеде чурттуң чамдык черлеринде соонтуң дыңзып турары-биле холбаштыр чуртталга бажыңнарын чылыглаар ажыл ам-даа уламчылаан. Аңаа чуртталга-коммунал ажыл-агыйындан аңгыда, хөй санныг кооперативтер киржип турар. Москва чоогунда шаандакы орус хоорай Загорскиниң алгы-кеш фабриказы бо ажылга база улуг дузаны чедирип турар.

— Алгы-кештен? Ооң-биле бажың иштин чылыглаар деп турарыңар ол бе — деп кайгап айтырып болур силер.

— Чо-ок, чүве кылыр чүве эттиң эвээш болуп турарындан фабриканың ажылчыннары чамдыкта ажыл чок апаарлар. Ынчангаш олар база бир чаа арганы тып алганнар: чоокка чедир-ле үндүр октаттынып келген алгы-кеш болгаш дүк артынчылары ам чылыглаашкынга ажыглаар чугула хереглел барааннары болу берген. Кол продукция — дүктүг додар пөзү, кидис болгаш оон кылган түүлдер, хураган кежинден даараан чолдак шокар тоннар-дыр.

Додар пөзү кылыр цехтиң начальниги Петр Мышконуң чугаазы-биле алырга, цех кижи бүрүзүнге ажыктыг, хеп даараарынга таарымчалыг чиик өртектиг материалды ательелерже, даараныр болгаш идик кылыр фабрикаларже чорудуп турар. Бистин үндүрүп турар продукциявыс аваа чыдып келди, ону кым-даа эки билбес база ол дугайында медээлер-даа чок. Херек кырында чон ону дыка хереглеп турар, а ооң ужурундан бүдүрүлгевиске кээп турар чагыглар саны дыка эвээш.

Цехте ажылчыннар саны он кижи. Олар айда 2,5 муң метр хире додар пөзүн үндүрүп турарлар, бир метрде өртээ 2 рубль 80 көпеек. Бо улуг эвес коллектив ону 3 муң метрден-даа хөңү кылып болур, чүге дизе улуг бүдүрүкчүлүг дерилгелер, ону кылыр чиг эт бар, а кол түүл — кижилериң улам шалыпкын ажылдаксаары.

Ынчаарга кадыг дүкне кылымал удазыннар немеп турган, тудутга база чуртталга бажыңнарынга хереглээр чагыглар материалын, сапык болгаш резина идиктер иштинге кедер быжыг уктарны база мында кылып турар. Эжеш уктарның өртээ 4 рубль 20 көпеек.

Москваның идик магазиннери чылдың-на 200 муң чылыг индик оъдун моон хүлээп ап турар. Бо талазы-биле Роспотребсоюзтуң удуртулгазы кедээ чоннуң чамдык хереглелдерин өөренип көөр болза артык эвес.

Садып алыкчыларның эң сонуургап турары 170 рубльдиң алгы тоннарын фабрика хөңү үндүрүп болур. Ындыг-даа болза ону алгы кескиндизин чыып кылыр тускай хырбаның чок болуп келгени бараанны кевудедиринге болгаш ооң шынарын экижидеринге шаптыктап турар. Ол ажылды механизастаар дээш чогаалыкчылар ажылдап эгелей берген.

Загорскиниң алгы-кеш фабриказының продукциязын чонга садар дээр болзуңарза, дараазында адрес-биле харылзажып ап болур силер:

141200, Москва облазы, Пушкин хоорай, бирги Домбровская кудумчузу, 25. Мособлколхандырылга н ы ң бүдүрүлге-техниктиг комбинадының садыг санажылгаларының төвү.

С. БРАТУХИН,
комбинаттың улуг инженери.

«Шынга» харыылар

ЭКИЖИДЕР БОЛГАН

«Кайыын солун садып алырыл?» деп материал «Шынга» эрткен чылдың ноябрь 26-да парлаттынган. Ол материалда Чадаанага солун садып алырының бергезин бижээн.

Ол материалдың сайгарылгазынга Чөөп-Хемчиктиң «Союзпечать» ажылдакчыларын база киириштирген. Чадаана хоорайга солун садарын база олар башкарып турарлар. Салбыр эргелекчизи А. Б. Иргиттиң тайылбыр бижинден алгаш көөрге, хоорайның киоскилериниң ажылын депутат С. Д. Монгуш база харылзаа белдиринде парторганизация секретазы Д. С. Ооржак олар харылаар. Хыналда үезинде илерээни болза солуннарны 12 шакта садып эгелээр болган. Садып турар солуннарның саны база колдуунда хереглел-биле дүүшкен.

Солуну чонга канчаар садып турарынга контрольду кошкатканын эргелекчи А. Б. Иргит база бухгалтер Л. Д. Монгуш оларга айыткан. Киоскиниң ажылдаар чүрүмүн үреп, хажытканы дээш Ч. У. Ишпнаны ажылындан үндүрген.

Солун садарын экижидер сорулга-биле киоск ажылдакчылары бүдүрүлгелерге, ол ышкаш эмнелгеге солун садып баарының графигин доктаадып тургузарын А. Б. Иргитке дааскан. Республиканың «Союзпечать» черинден шак ындыг харыыны редакция алган.

НЕМЕЙ ТӨЛЕП БЕРГЕН

«Ээрбек» совхозтуң ажылчыны Пичи-оол Көк-кыс чазын кыргылда үезинде ажылдаан акшазын четче албаанының дугайында редакцияже чагаа бижээн. Ону сайгарып көөрү-биле дирекцияже чоруткан бис. Директор В. Кара-Донгак, профком даргазы Б. Дондуп оларның ат салганы харыы келген. Ажылчынның чагаазын сайгарып көрген, ында бижээн фактылар шын болган. Ынчан кыргылда пунктузунуң эргелекчизи Светлана Очур сөөлгү нарядтарны киирбээни илерээн. Бо таварылгада буруулуг кижи С. Очур-биле беседалашкан, нарядты четчелеп киирген. Ынчангаш Пичи-оол Көк-кыска дүк класстааны база дүктү ынай-бээр дажыглап турганы дээш 99 рубль 35 көпеекти немей төлеп берген.

РЕДАКЦИЯДАН: Бо айтырыгны П. Көк-кыс дораан-на дирекцияга азы профкомга тургузар ужурлуг турган. Ийнде, С. Очур улустуң ажылын тоомчага албаан-дыр. Кижилериң ажыл, амыдыралынга каяа-даа хынамчалыг болур ужурлуг. Үште, совхозтуң дирекциязы биле профком чагаа-бижиктерге хынамчалыг болуп, бо харыыны дораан-на чоруткан демдеглээр апаар.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ДООЗУКЧУЛАРДАН ЧОРУДАР

Эрзинден Кыргыс Ламажап бо районда эмчилер чеднишпес дээр дугайында хомудалын Тыва АССРниң Кадык камгалал министерствозунче чоруткаш, кандыг хемчег ап, дузалаарының дугайын дыннадырывыска, дараазында харыыны редакцияже чоруткан.

Эмчи кадрлар чүгле Эрзинде эвес, өске-даа районнарда чеднишпейн турары кымга-даа билдингир. Эрткен чылын Эрзин эмнелгезинче кезер эмчини чоруткан турган. Эмчи О. Н. Сим шөлээ соонда ажылынга келбээн. Эрзиниң район эмнелгезиниң кол эмчизиниң албан-дужаалынга акушер-гинеколог Б. Э. Эренчинни киирген соонда, бо эмчи бодунуң мергежилиниң аайы-биле хүлээп алыр шактары эвээжээн.

Бо чылын Эрзин эмнелгезинче кезер эмчини, акушер-гинекологту институттар доозукчуларындан чорударын планнап турар.

ЭКИНИ ЭКИ ДЭЭР

Декабрь эгезинде Кызылдан Хову-Аксы баар дээш, билет садып алыры-биле Кызылдың автовокзалынга чеде бергеш, пат кайгап кагдым. 4 касса дөртелээн ажылдап турлар. Оларның мурнунда иткилешкен, бөкперлешкен кижи-даа чок. Бирги кассада тыва уруг ажылдап ор. Эң ылаңгыя орус дыл билбес кижилерге ол кончуг таарымчалыг. Ол бир хүн ышкаш кылдыр вокзалдың кассалары үргүлчү ынчаар ажылдап турар болза, магалыг-ла чүве чорду. Экини эки дээр апаар.

Сүге-Маадыр СОТПА.
Ак-Тал суур.

ТЕЛЕВИЗОР КӨРБЕЙН ТУР БИС

Бистиң Кунгуртуг суурга элээн каш чыл мурнунда ретрансляторну тургузып каан соонда, ийн чыл хире дамчыдылга дыка эки турду.

Ам телевизор дээш хилинчектени бердивис. Телевизор көргүспес, шокараннаан, чуруу үнүп кээрге, үнү чиде бээр, а үнү үнүп кээрге, чуруу чиде бээр. Хораныын, хомуданчыын чүү дээр боор!

Бисте көдээ Советтин күүскому, партком, совхозтуң дирекциязы бар-дыр. Олар чогуур черлер-биле дыңнаалашкаш, негелдени шыңгыы тургузар болза эки. Чамдыкта дыңнаарга, телевизор кылыр улус келген дээр, а түңнел-даа чок боор чүве-дир.

Василий ДОРЖУ.
Кунгуртуг суур.

«СҮТ-ХӨЛ-ХЕРЭЭ»

Архив материалдарының бадыткалы

(Уланчызы. Эгези №№ 286, 288, 290, 292, 294, 300 «Шында»).

Агбаан ёзулуг-ла бышкан партийжи, Коммунистиг партияга, Совет төрээн чуртунга шынчызы-биле бердиинген интернационалисчи турган. Тыва Арат Республика Совет Эвилелиниң составынга киреринiң мурнунда-ла, ол 1944 чылдың август 15-16-да болган ТАРН-ның Биче хуралының сессиязы болгаш ТАРН Төп Комитединiң IX пленуму тыва улустуң турасоруун, күзел-чүткүлүн илередип, ССРЭ улустарының өг-бүлезинге киреринiң айты, рыын чугаалажып турда, аңаа бүгү тыва чоннуң төлээлекчилериниң мурнунга ол мынча дээн: «Бо тургустунуп турар айтырыг болза республикавыстың бурунгаар хөгжүлдезинге төөгүлүг ужур-уткалыг. Бо айтырыгны мен мооң мурнунда-ла бо индирден көдүрүп турган болгай мен». Ам бөгүн ону бодап көрүңер, Анатолий Шудакович ол херектиң кайы хире улуг ужур-дузалыын баш бурунгаар билип турган. дыр. Ынчаарда-ла ол «Мени мээн намым, чазаам өстүрүп. кижизидип каан, мен чүгле арат массаларын чалчазы мен». Ооң бүгү ажыл-чорудулгазы, амыдырал-чуртталгазы, эрткен оруу ону бадыт. кап турар, ону бөгүн чоргаарал-биле чугаалаар ужурлуг бис.

Бо херек талазы-биле дүрүм-хоойлу чок кара турында аажылаашкын турган дээрзин мооң адаанда тодартай чижектен көстү бээр. 1953 чылдың апрель 6-да «ордер» деп аттыг быжынды саазын көргүскеш. (кандыгдаа доктаал көргүзүп, чарлап дыңнатпайн) майор Шкалов Сүт-Хөл райкүүскомунуң даргазы турган Василий Серенович Чүлдүмну тудуп хоругдаан. Ол дээрге сүт-хөлчүлериң сөөлгү бажыңнаткан кижизи. Ону 58-тиң дерт чүүлдери-биле буруудаткан. Херекти ол-ла чылдың август 16-да дооскаш, шериг трибуналынче чорудупкан. Ам сактып көрээл: апрель төнчүзүнде бо херек талазыбиле Москваның комиссиязы ажылдап эгелээн, май айда Агбаан болгаш өске 15 кижиниң херээнiң талазы-биле шииткледи күш чок болдурган, августа өске беш кижиниң шиитклеп база солаан. Байдал мындыг турда-ла, область эргелелиниң удуртукчулары Чүлдүмнүң херээн доозуп, трибуналче киирип турган. Оон туржук, август 1-де Барыын Сибирь шериг округунуң прокурорунуң дузалакчызы, юстицияның подполковниги Будачев херек доозулбаан турда-ла, МГБ эргелелиниң начальниги Смирновка дорт бижимел айтыышкынны берген: Чүлдүмнүң херээ-биле таныжып көргеш, ону буруудадыр барымдаа тыппадым. ынчангаш херекти соксадынар. Чүлдүмну хостап салынар. МГБ начальниги ол айтыышкынны күүседир хамаанчок. Чүлдүмнүн херээн округтуң шериг прокурорунче чоруткан, ол прокурор бодунуң дузалакчызының айтыышкынын бадыткавышаан, чүгле ийи-чаңгыс хынаар хире түүлдерни чедир кылырын дааскан. Ол херек ээп келирге, Смирнов, Свиридов суглар дугурушкаш, херекти дөмей-ле уламчылап, Чүлдүмнү хилинчектеп-ле турганнар. Чүгле хамык херектер буурап дүшкенде, аргажоктун кырындан ол-ла чылдың ноябрь 6-да Чүлдүмнү хостап салганнар. Дүрүм-хоойлу барымдаалавас үе ындыг турган, ону ам эки угаап билип алыры чугула!

Василий Серенович Чүлдүм деп кымыл дээрзин чугаалавас аргажок. Ол 1917 чылда Барыын-Хемчик кожуунунуң Кара-Хөлге төрүттүнген, 5 харлыында өскүс калган, 7 харлыындан эгелээш 1932 чылга чедир бай Анандыга хөлечиктеп чораан. Он беш хар чеде бергеш, алдын уургайларынга дөрт чыл ажылдаан. Ооң соонда аас-кежин бооп, Ойрот-Тура хоорайга көдээ ажыл-агый техникумун доозуп алган, оон эгелээш чонунга шынчызычедир, партияның XX съездизинге херек кырында чуртка болуп турган массалыг калбак террордан когараннарны келдеердир, агартыр, чаагай адын эгидери ол чылдарда чаа-ла эгелеп турган. Ынчангаш 1953-1954 чылдарда бо херек талазыбиле кылгылаан чамдык түңнелдерни бөгүнгү номчукчу кайгаар-даа, чиктигзинер-даа чыгыы.

Баштайгы чөптүг шиитпирниң эгези 1953 чылдың август 14-те болган. Ынчаарда СЭКП Тыва обкомунуң секретарнады ССРЭ Прокуратуразының болгаш ССРЭ ИХМ-ниң бригадазының «Сүт-Хөл херээнiң» дугайында информациязын дыңнааш, бо херектиң материалдарын бригада колдуунда долузубиле анализтеп көргеш, Сүт-Хөл районнуң девискээринге антисоветтиг, буржуаз-национализмиг үрегдекчи-хоралакчы организация турган дээрзи бадыткаттынмаан дугайында шын түңнелди үндүрген дээрзин демдеглээн. Ынчангаш бригаданың түңнелдерин шын деп санаар болгаш бригаданың санал-оналдары-биле чөпшээрежир деп доктаалды хүлээп алган.

«Сүт-Хөл херээ» оон-биле буурап дүшкен. Ынчалза-даа айыыл чок органның удуртукчулары оон кандыг-даа түңнел үндүрбээн, бир-ле кордалдыг турган. «Хоочун угаазылал» ындыг кончуг күштүг! Оларның чаңгыс ыңдап турганы — Москва чүү деп түңнел үндүрер ирги? Хоозун кордал!

1953 чылдың октябрьда ССРЭ-ниң чиигине прокурору биле ССРЭ-ниң иштики херектер министриниң ат салган бижии келген. Ол айтыышкында үстүнде айыткан бригаданың түңнелдерин долузу-биле бадыткавыпаан, кем чок черге буруудаткан-биле бараан болуп, албан-хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип келген. Василий Чүлдүмну Чөөп-Хемчиктиң, Кызыл көдээ районунуң, Тожунуң, Сүт-Хөлдүң чону эки билир турган, ол районнарга күүскомнар даргалап, ажылчы чоннарның область, район Советтериниң депутадынга чаңгыс эвес удаа соңгуткан. Ол хоп-мегеден, сталинизм үезинде репрессиядан когараан, хөй уруг-дарыгның адазы чораан. Баш удур чугаалап калыылы, Агбаан, Чүлдүмден аңгыда оон-биле кады хилинчектедип чораанларның кижи бүрүзүнүң дугайында чылыг сестерни бижип болур турган, ынчалза-даа солун арнынга ол күзелди хандыр шыдавас дээрзи билдингир. Социализм дээш, чоннуң эрге-ажыы дээш демисежип чораан ол хоочуннарның чырык, чаагай ат-алдарының мурнунда мөгери — бистин хүлээлгевис.

Бо хай-халаптыг «Сүт-Хөл херээнiң» сөөлгү арынары өршээл болуп, 1953 чылдың ноябрьда хагдынган. Ынчалза-даа бистер оон-биле бо херектиң арыннарын хагбайн тур бис, чүге дээрге база катап сагындырып каалы: 1953 чылдан 1956 чылга нарны хостаарын негээн. Ол айтыышкында чамдык кижилериң талазындан националисчи чугаа, домак эдип, ындыг уткалыг агитас-суртаал тарадып турган дээрзин айыткаш, ону бодамчалыг хынап көөрүн айыткан турган. Ол-даа чөп, «салгын чокта сиген бажы шимчевес» дээр болгай, ол үениң байдалы-биле магадылал-дыр. Ол үеде «реабилитация» деп сөс шуут дыңналбас турган. Ынчалза-даа бажыңнатканнарны удавайн хостап салганын демдеглевес аргажок.

Ол-ла айтыышкын-биле кады бо херекке хамаарылгалыг, хоойлу-дүрүм үреп турганнарны күрүнеңиң айыыл чок чоруунуң органнарындан үндүр сывырар деп ССРЭ ИХМ-ниң министриниң дужаалы база келген. Ол дужаал ужур-дүрүм чокталып, калчаарап турганнарга каан, аас хүнде чаныык дег согуушкун болган. Ындыг шиитпирни олар манавайндаа турган. Ол хире бодун тогдунган идегеттер турган. Оларның аттары бо: МГБ-ниң область эргелелиниң начальниги, 1915 чылда төрүттүнген подполковник Смирнов, оон оралакчызы, 1909 чылда төрүттүнген полковник Саломатов, килдис начальниги, 1919 чылда төрүттүнген капитан Свиридов, килдис начальниги, 1918 чылда төрүттүнген Самарин, килдис начальнигиниң оралакчызы, 1907 чылда төрүттүнген подполковник Новиков, салбыр начальниги, 1918 чылда төрүттүнген майор Шкалов, Сүт-Хөл район салбырының начальниги, 1902 чылда төрүттүнген майор Бурчанинов болгаш өскелер-даа.

1953 чылдың ноябрь 25-те СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу МГБ-нин Тыва автономнуг области эргелелиниң чамдык удуртур ажылдакчыларының талазындан социалистиг хоойлу-дүрүмну үреп турган фактыларының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, демдеглээни болза: 1952—53 чылдарда МГБ эргелели (мурнундагы начальниги Петров, оон соонда Смирнов) Сүт-Хөл районнуң партия, совет болгаш колхоз активчилериндеи элээн хөй кижилерни антисоветтиг, үрегдекчи, хоралакчы, националисчи организацияның киржикчилери деп меге нүгүл буруудадыышкын ёзугаар тудуп хоругдаан. Ол херекти амгы үеде соксаткан, хоругдатканнары хостаан. Эргелелдің начальниги Смирнов аңаа дааскан ажылдың харыысалгазын чидирип, политиктиг согур чорукту көргүзүп, Сүт-Хөл районда антисоветтиг организация бар деп меге информацияны киирип, СЭКП ТК-ны болгаш партия обкомун будулдуруп турган, бөлүк коммунистерни бажыңнаар дугайында обком секретарларындан чөпшээрел ап турган. Бо талазы-биле область прокурору Бакулин, оон оралакчызы Даш-оол МГБ-ниң киирип турган көргүзүг материалдарын ылап шыны-биле үнелеваан, негелде чок болган. МГБ-ниң чамдык удуртукчу ажылдакчыларының партияга удур ындыг ажыл-чорудулгазы национал кадрларны истеп сүреринге, националдар аразынга чөрүлдешкек чоруктарны хөгжүдерингe, буржуаз-национализиг кижилерге чем берип турган.

Социалистиг хоойлу-дүрүмну каржызы-биле үреп, бөлүк хамаатыларны барымдаа чок черге бажыңнап турганы — бо бүгү болуушкуннар партия обкомунуң бюрозу болгаш оон секретарлары Тока, Анкудинов болгаш ол үеде обкомнуң бирги секретарының хүлээлгезин күүседип турган Дьяков МГБ-ниң область эргелелиниң ажылыыче ханылап кирбейн, чүгле оон информациязынга бүрүнү-биле бүзүреп турганының түңнелинде, ол херек болган дээрзин СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалында айыткан.

Ол үениң байдалын төөгүнүң бөгүнгү бедиктеринден ап көөрге, ол шыңгыы негелделиг, бот-шүгүмчүлелдиг шиитпир болган дээрзинге чигзиниг турбас.

Ойдуп ИРГИТ.
Юрист.
Дандар-оол САРЫКАЙ.
Чогаалчы.
Таан-оол ХЕРТЕК.
(«Шыныың» тускай корр.).

(Уланчылыт)

ОЛ КАНЧААР БОЛГАНЫЛ?

Шүлүк кыдыраажындан

ШЫДААР КИЖИ ШЫДАП ЭРТЕР

Тозан чылдың онзагайын
Доозавыс билир бис бе?
Арат кижи шынчы өөнүү —
Аът чылы болбазыкле.
Амыдырал нарын болгай.
Алдаг кызза — атка багай.
Ынчангаштың базым санын
Ылап хынаар — ботка херек.
Мерген утаан четкени
дээш,
Бежен харлааш,
чоргаарланыр.
Амыдырал берт оруу
Ам-даа үзүн, ону бодаар.
Хүн-даа дивес, дүн-даа дивес
Күжүр чүрээм хөлзеп пат
чор.
Ажырбас оң, үе эртер,
Ажык балыым экирий бөөр.
Хайлыг чүве, чырык черде
Харыызы чок ынакшыл бар.
Шыдаар кижи шыдап эртер
Шылгалданың бирээзи ол.

Кара-оол САРЫГБАЙ.

ШАГАА

Эрги чылывыс
эргилип чанды
Чаа чылывыс
чаларап келди.
Экиин эккеп,
шаңнады
Шагааны чарлап,
чалады.
Саңывыс салыылы,
Чажыывыс чажаалы.
Час шаг эрте
дүжер болзун,
Чаш мал төлү
менди болзун!
Үүжевисти бузаалы
Үнчүп, киржип шайлаалы.
Ак-хар эртежик
арылзын,
Анай, хураган
омак дешкилешпин!
Шиник, байлак
чай дүшсүн,
Сиген, тараа
элбекшил болзун!
Ак чем арбын-на
болзунам,
Аарыг-аржык
өршээлдиг болзун!

Виктор САГААН-ООЛ.

ЧЕТТИРДИМ, ЭШ

Шагда олчаан ужурашпаан,
Чашкы шаамда өөнүүмге
мен
Базаар орта дужарымга,
Бажыңынче чалаар болду:
«Эки хүнде кел даан,
эжим,
Эжиң куруг орар эвес:
«Тонмес-сарыг» салып
аарын
Төрелдерим өөредип каан.
Баштайгы-ла дугурааным
Бажың аарыын ушта
шааптар.
Ийигизин ижиспизе,
Иштиг-хөөнүң чазалып
кээр.
Үшкү дашка холга кээрге,
Үнер-чанар шинээң үстүр
Үр-даа болбайн, бодуң
билбейн,
Үен-даян хөөрей бөөр сен.
Дөрткүзүнге күжүң четпес —
Төк кылдыр ужур шааптар.
Дөргүл-төрел хүндүлээнде,
Дорге чыргап чыткай-ла сен.
Улус бажың белен билбес:
Угбам сугнуң артында мен.
Туттурза-даа ажырбас бис:
Дуңмадарым — шагдаалар
ийин...»
Эжим сугга баар чоор бе.
Элээн пактап алыр чоор бе?
Четтирдим, эш, шынын
сөглээйн,
Черле барып шыдавас мен.

Сергей ШААЛЫ.

ДЫҢНАКСААР МЕН

Сыннар эдээ Хиндиктигиң
Чыварынга каксыксаар мен.
Сыдым чайган чылгычының
Сыгыртырын дыңнаксаар
мен.
Кадар оттуг Тоолайлыгның
Хадын орта каксыксаар мен.
Кадыр дагда сарлыкчының
Каргыраазын дыңнаксаар
мен.

Зоя ДОНГАК.

ҮЛЕГЕР ДОМАКТАР

Алыңны камнап чуртта,
Аъдыңны хүндүлеп эдиле.
Сыян сеткил суксадыр,
Шолук сеткил човадыр.
Ажылчын болзунза, тараа
чиир сен.
Чалгаа болзунза, хонак
чиир сен.
Хол даян аннава.
Хоп дыңнааш, ажынма.
Чаңгай кеткеш — доңдуң.
Чарлы бергеш — астың.
Мөңгеде арга бар.
Мөңгүнде чайыр бар.
Деспе хөөзи эзер каастаар.
Торгу хөөзи тон каастаар.
Иштг бак — эжиң ышкынган.
Идээргеп — ажыл ышкынган.

Долаана МОНГУШ.

СӨӨЛҮНДЕ БАРГАШ...

Ч. ЧИМИТ, моол чогаалчы

Рассказ

Далхжав-акый дарга кижиниң эрге-дужаалы дег эки ажыл кайда-даа чок деп бүзүреп чораан. Ынчалза-даа бо чечен чугаага ооң бүзүрелиниң дугайында эвес, а сыр өске чугаа болур.

Шаанда магалыг-ла үе турган ийин. Кандыг-даа айтырыгны сээң киржилгең чокка-ла бөдүүн, чиигі-биле шиитпирлеп каар. Кол-ла чүве кандыг-даа харыысалга безин турбас. Сээң чагырганда кижилер — килдистер өргелекчилери, инструкторлар, референтилер кандыг-бир айтырыгның төлевилелин ажылдап кылгаш, сенээ берип каар, а ону сендеч улуг дужаалдыг даргалар дамчыштыр сайытка бодуң чедирер апаар сен. Ол бодунуң талазындан: — Арттырып канар, бис маңаа сайгарып көөр бис — деп каар. Оон ынай чүү болуру сээң көзенээнден-не көскү. сайыттың чиик-каразы чазак бажыңынче караш дээр. Ол дээрге сээң тургускан айтырыгларыңны бедик деңнелге «сайгарып» турарының демдээ-дир. Ону көргеш, сайыттың эрге-хүлээлгезин чайлыг күүседип шыдаар-дыр мен дээрзин Далхжав иштинде бодаан. Бир эвес үстүнден айтырыгны боттарыңар шиитпирлеңер дээр болза, сайыт коллегия кежигүннерин чыгташ, шиитпирни ажылдап кылыр. Ынчан баа-ла харыысалга чок артар апаар, магалыг-ла.

Хүндүлүг Далхжавты бүтү-ле таварылгаларда эки, шынчы кижи дээш «көрбээн чүвези чок, көдүрбээн хөнээ чок» дээр хөөннүг үнелел быжыглап, кижилер ону эки билбес-даа болза, та чүге ындыг чүве, ынчаар санаар турган. Ындыг үнелелдиң ачызында, ол дыка хөй албан черлериниң удуртукчузу болуп ажылдап келген. Кажан ол ажылды ооң уп шыдаваазы билдинип келирге, ону өске удуртур черже шилчидип каар апарган. Шак ынчаар ол чүгле херээженнер төвүлелиниң даргазындан аңгыда, бүгү соңгулдалыг эрге-дужаалдарны эдилеп чораан.

База катап дарга Далхжав дугайында чугаа үнүп келирге, сайыт мынча дээн:

— Ам чүнү канчаар бис, че? Эртем-билиг чок-даа болза, ооң удуртукчу ажылдарга арга-дужулгазы улуг болгай. Ам канчаар, өске ажылче шилчидер-ле болгандыр. Саң-хөө килдизиниң эргелекчизинге томуйлаар. дыр аа.

— Бурунгу чылын ол эрге-дужаалды утбаан кижиле болгай — деп, олурганнар чугаалаан. Сайыт бүгү килдистерни салаа базып санап кээрге, ол-ла харыы дыңналыр болган.

— Кайнаар киир идиптер чоор? — деп, сайыт боданган. Ынчалза-даа «эки чүве элеп читпес» дээр бодал башка кирген. Ооң чагырганызынга турган албан черинiң даргазын депшиткеш, ооң орнунга Далхжавты киирип алган. Хамык-ла чүве эрги хевээр арткан. Амыдыралынга сагыжы ханган Далхжав: «чагырганга таптыг дыңнангыр, чөпшүл кижилер турар болза, хамык-ла чүве чайгаар бүдердир. Ындыг кижилер-ле турар чүве болза, албан чери хамаанчок. сайыттар черинда баштап болур кижи-дир мен ийин» деп иштинде боданган.

Дем-не сагындырган ышкажык мен, амыдыралга Далхжавтың күзел-соруунуң боттаныышкынының дугайында чугаа эвес, а ооң бууражкынының дугайында деп аан.

Бир-ле кайгамчык эки хүн сайытты ажылындан халап каапкан, Чаа сайыттың баштайгы даалгазын Далхжав эрги чаңчыл ёзугаар күүседип, бүгү ажылдарны чагырткан кижилеринче чууй каапкаш, боду хажыызынга артып калган. Оон белен болу берген төлевилел-биле сайытка чеде берген.

— Кай, болу берди бе? Канчап ындыг дүмен кылыптынар?

— Ийе. Элээн каш уйгу чок дүн-хүннүң түннелинде болу бергени ол-дур ийин.

Сайыт төлевилел-биле таныжып ора, улам ханы тодарадып билип алыры-биле, аңаа айтырыгларны удаадараа салып эгелээн. Далхжав кезек ол-бо былгап харыылап ора, эрик кырынче үндүр октапкан балык дег, аксын ашкаш орупкан.

Ол хүнден эгелээш, Далхжав амыр-дыш-даа көрбестээн. «Чүнү кылырыл? Канчаарыл деп айтырыглар ону хүн бүрү хилинчектеп эгелээн. Эрги сайыттың «Арттырып каңар, бис сайгарып көөр бис» дээр үези ам эрткен. Чаа сайыт айтырыгларны ол-ла черинге шиитпирлээрин, кымның чүнүң-биле харыылаарын тодарадырын, бот-идепкейлиг, харыысалгалыг болурун негеп туруп берген. Ол шын болбайн канчаар. Ынчап кээрде чүү-даа болур-ла болгай. харыысалганы кым хүлээрил? Далхжав үүү боор, эрги ёзугаар ажылдап, «чүүден чүү-даа болу бээр чадавас» дээр хөөн-биле ажылдакчыларының ажылхерекчи санал-оналдарын столунуң харжактарынче шыгжап эгелээн. Ооң түннелинде, начальниктиң адынга хамаарышкан чугаа-соот база катап сыстып үнүп келген. «Чүл бо? Бистиң ажыл-херээвисти аптаралаш, чогуур черинге чедирбеске канчап болурул? Кандыг-бир чугула хемчээн алыр үе келген эвес чүве бе?» деп ооң чагырганында ажылдакчылар чугаалашкаш, мындыг түннелге келген:

— Эрги хевээр ажылдап болбас. Ам чаа ёзу-биле ажылдап эгелээр херек. Эде тургуступар, дүргедээшкиниң негелдези-биле чаартының ажылдаары чугула.

Сөөлүнде баргаш, Далхжавка моон соңгаар ынчаар ажылдап болбас деп чүве тодарап келген. Бир-ле катап ол бодунуң ажылдаар өрээлин шоочалап алгаш, ак саазын алгаш, аңаа мычаар бижээн: «Эрге-дужаалымдан мени хостаарын диледим...» Ол дээрге соң баштайгы хууда ёзулуг шиитпири болган.

Сарыг-оол КУУЛАР
орус дылдан очулдурган.

ИЙИ ЧЕЧЕННИҢ МАРГЫЖЫ

— Өрү коданның дүгүн кыргыыр.
— Кажан кыргыырыл?
— Эртен кыргыыр, баар сен бе?
— Барбас мен.
— Чүге барбас сен?
— Ыт эвес, коданга ким чедер!

• • •

— Өрү кодан чанынга хоюң чедире бер.
— Тыппас мен.
— Канчап тыппас чүвел?
— Та кайы аргада халып чоруур кодан.

• • •

— Аъдың чоп дерлигил?
— Актың суун кештим.
— Терен-дир бе, сыыктыр бе?
— Шаап кешкеш, эскербедим.

Борбак-оол САРЫГЛАР.

СОНУУРГАКТАРГА

ГИННЕСС ФИНН ЕЗУ-БИЛЕ

«Гинесстиң рекорд номунда» 300 хире арында финн дыл кырында бижиттинген факт-барымдаалар, чуруктар болгаш рекордка санаттынар хире өске-даа түүлдер бар. Чаа үндүрген номга немей база чаа рекордтар тывылганың тайылбырлап турар. Лапландия полярның ындында Этеритсипутеритсипуолилаутатсийяния деп черниң чурттакчылары Суоминиң картазында ындыг узун аттыг чурттакчылыг чер чок деп чоргаарланып турарлар. Номда дыка хөй каттырынчыг түүлдер кирген. Балык мүнүнге хандыкшылдыг бир кижи, мүн хайындырып ижер дээш үүс балыктың казырының карттаарынга түгле дөрт минута үндүрген. Өске бир кижи дыштанып дээш кресло-чайганыышка 84 шак иштинде чайганган.

ЧАДАГ-ТЕРГЕЛИГ ДӨРТ КИЖИ

Англичаннар Рори Споверс, Дэвид Элиот, Стив Корри болгаш Крис Миллс олар Африканы дескинип көөр талазы-биле чадаг-тергени ажыглаар-дыр деп дугуржуп алганнар. Мурнуу талазындан соңгу талазынче чадаг-терге-тандемге үш кижи олуруп алгаш педаль теп чоруп орда, дөрт дугаары аңаа чадаг-терге-биле соондан сүрүп чораан. Олар эрткен чылдың май айда Ботсван Габороп төптен үнгеш, аян-чорукчулар. Зимбабвени, Замбияны, Малавини, Танзанияны эрткеш, Кенияда чедип келген. Ам оон үнгеш Суданны таварааш, Египетче эггеш, ооң-биле дөртелээн Африканы кезээн аян-чоруун доозар.

Боттары моон мурнунда планнап алганы аян-чоруун апрель айда Лондонга доозар. Аян-чорукчулардың бодалы-биле алырга, амдыызында чедишкиниг чоруп турар. Ол чоруп турган үезинде чадаг-терге дугуйлары 63 катап чарылган, 7 шестерня, 48 спицалар солаан, 8 покрышкалар элээн.

БИЧИИ ЧЕЛБИИШ

Делегейде эң-не бичии челбиишти кыдат мастерлер кылган. Ооң улуу чаңгыс борбак рис ышкаш. Ынчалза-даа ооң сыгыгларынга он бир пейзажтар болгаш 375 иероглифтерден тургустунган он бир шүлүктериниң сөзүглели кире бээр. Челбиишти чаан сөөгүнден кылган.

ЧОЛДАК АВА

«Нейшнл инкуайер» солуннуң дамчытканын ёзугаар алырга. Американың Каттышкан Штаттарында 38 харлыг Глория Сэмюэлс деп ие кижиниң узуңу дөңгүп-ле 85 сантиметр чедип турар. Ынчалза-даа ооң 14 харлыг оглуунуң узуну 183 сантиметр, а он харлыг уруу 150 сантиметр. Специалистериниң чугаалап турары-биле алырга, уруглары ойунде төрүттүнген. Глория боду тускай бедиди олурар чер кылып каан автомобильди башкарып, боду чорудып турар.

ЭСКЕРИГЛЕР

Э-ХЕЙ

Чоокта чаа Эрзин суурга ажыл-албан ужурунда чорааш, январь 5-те Кызыл чоктаар самолётка бир билет чагып алгаш, эртенинде баарымга, меңээ билет четпейн барган. Узун даңзы ёзугаар 12 кижи ат бижиткен турган бис. Мен 18 дугаарында болдум. Эрзинче кышкы үеде чүгле чаңгыс Л-410 ужудар. Олуттары — 19, а бирде—15 олуттуудаа келир-ле. Ол эртен эәлчег ёзугаар 15 кижи «аттанган». Артканнары казыттынган. Сагыш-сеткилим арай кударгай болзажок, радист К. Х. Оюнуң шынчы, ак сеткилдиг, ажылынга ылап бердинген кижи дээрзинге бүзүрээш, мактаардан өске чүве тыпадывыс. Сөөлүнде кижилерге билетти бергеш, даңзы бажында улусту оюп каалтар эвес, шында-ла «Э-хей!» чорду.

АЛА БАЖЫҢНАР

Суурда көдээ Совет баарында ала бажыңнар та чеже чыл улаштыр туруп келген чүве. Бир талазын мәлгаштааш, чугайлап каан бажың каракка чылыг көстүр, өске бирээзи сыр өске өңнүг—карак өөр. Оода агартыр чугайлап алза. Ында улус түр чурттавайн турар болгай. Бир эвес чурттакчылар чугай «тыппас» болза, көдээ Советке ол хамаатыларны келдирип эккелгеш, арга-сүмеден кадып, чаа, чараш бажыңнар чаңгыс аай хевирлиг турарын чедип алза. Оон башка чаа кудумчу туржук, көдээ Советтиң адрезинге ол кежээ кожазының эки үлегер-чижээн эдериксевес, «дүжүп бербес» хөй эвес чурттакчылар багай салдарны чедирип турары чугаажок.

ЧАГЛАК ЧОК АРТКАН

Суурнуң мурнуу талазында дөң кырынга мурнунда хей бок төктүнген турган. Барза-барза харын-даа ол самолёт хонар шөлдү «холгаарлаарынче» чоокшулап орган. Бир эки хүн Эрзин көдээ Совети биле районнуң чурттарга-коммунал ажылагый эргелели «Чеве!» дишкеш, хөй муп акшаны чарыгдап, ол бокту чаңгыс черге бөле үстүрткен. Ол чорукту катаптавас, ынаар база катап бок мөөнневези-биле тускай будканы таңныыл-биле тургускан. Бир орай кежээ ол чангаш эртен келирге, демги чаглактаның туган «бажыңчыгажы» чок, билдинмес угже «кеже» берген болган.

ҮНЕ ЧОК ДАҢЗЫ

Орус улустуң «Чинге үжүк-биле бижээн түүлдү моң балды-даа дыынмас» дижири ышкаш бир чамдык албан черлеринде шагда олчаан бижээш аскан дыңнадыг-бижиктер үе аайы-биле элеп, саргарар чеде бергилээн турза-ла турар. Эрзин райкүүскомунуң административтиг бажыңының адаккы кадында күүском кежигүнериниң чонну хүлээп алыр хүн чуруму шагда-ла эргижирээн. Аная-ла хол үжүү-биле парлап бижип каан даңзыны чаартып алырынга та чүү чүве шаптыктап турар чүве. Эң-не элдеп чүве, кижилер хүлээп алыр туржук, бодунче ха-төрелдери безин баарын хоруп каан, «тускайланган» бир кижи күүском кежигүнү болуп «хевээр артып турар».

Седип МОНГАЛ.

ЧААННАР

ИНДИЯ. Бихар штатка азырал дириг амытаннарны садары-биле ярмарканы чылдың-на организастап турар.

ЧУРУКТА: ярмарка мурнунда чааннарның эштип турары.

СЭТА-ның фотохониказы.

КРОССВОРД

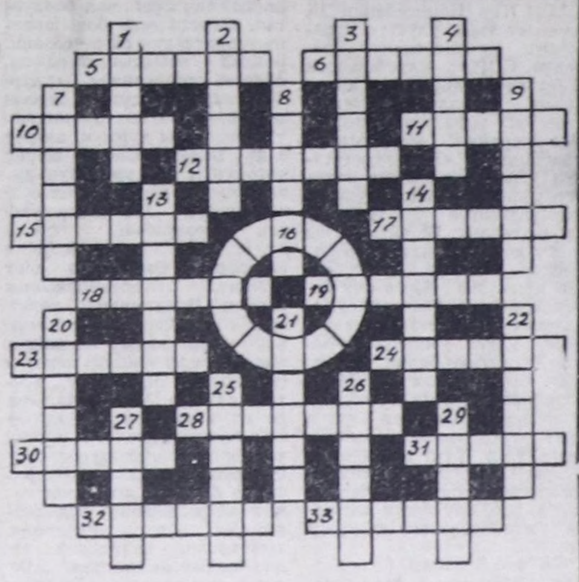

ДООРА ДУРГААР: 5. Европада күрүне найысылалы. 6. Сонуургалдар аайы-биле бөлүк. 10. Чымчак тыва идик хончузунуң баа. 11. Эзер кезээ. 12. Эрги албан черлериниң ажылдакчызы. 15. Тожуда даг. 17. Ыт ады. 18. Өг кезээ. 19. Чагы, баглааш. 23. Бичии уруг ораар пөс. 24. Улуг эвес хат, сырын. 28. Тыва эртемден, төөгү эртемнериниң доктору. 30. Өлүк, анчыгаш. 31. Бир Европа күрүнезинин үндезин чурттакчызы. 32. Дүүглуг улуг эвес ан. 33. Дужаал, онаалда.

УЗУН ДУРГААР: 1. Шээр мал. 2. Тудутта ажыглаар тайга үнүжү. 3. Лама кижинин хойлап чоруур ала. 4. Каа-Хемде хем. 7. Маргылдаа, күштүүнүн шилилгези. 8 Сан. 9. Тывага чээрби чылдарда яамы. 13. Малдың иштики органы. 14. Хемчег онаашкыны, кеземче. 20. Ховуда сут бажы чер. 21. Ак торлаа. 22. Аът дериниң бир кезээ. 25. Ажык, кежик. 26. Улуг ан. 27. Шылгарангай орус чогаалчы. 29. Арга кужу.

ТӨГЕРИКТЕ: 16. Бии-Хемде хем.

Кроссвордту Николай САТ тургускан.

Хамаатыларның кичээңгейинге

Чуртталга шөлүн алырының эәлчээнде турарларны катап бүрүткээринче хамаатыларны Кызыл хооркүүскомнуң чуртталга бажыңнар килдизи дараазында хүннерде келирин чалап турар:

— дайынның инвалидтерин, киржикчилерин болгаш оларга деңнештирген кижилерни январь 15-тен 21-ге чедир;

— башкыларны январь 22-ден 28-ке чедир;

— бирги эәлчегде турар өске-даа хамаатыларны январь 28-тен февраль 11-ге чедир;

— 1971-1975 чылдарда эәлчегге киргеннерни февраль 12-ден 18-ке чедир;

— 1976-1979 чылдарда — февраль 19-тан 28-ке чедир;

— 1980-1983 чылдарда — март 1-ден 10-га чедир;

— 1984-1986 чылдарда — март 11-ден 20-ге чедир;

1987-1988 чылдарда — март 21-ден 30-ге чедир.

Катап бүрүткээшкиниң хүн бүрүде 14-тен 18 шакка чедир, субботада 9-тан 12 шакка чедир чорудар.

Өг-бүлезиниң бүгү кежигүннериниң документилерин, чиигелделерге хамаарыштыр эрге дугайында шынзылганы болгаш чуртталап турар черинден шынзылганы алгаш келир.

ХООРКҮҮСКОМ.

Телевидение

ЯНВАРЬ 13

МОСКВАДАН

БИРГИ ПРОГРАММА

6.30 120 минута. 8.30 Өг-буле академиязы. 9.00 Мультфильм. 9.10 Улусчу хогжум херектеллериниң үнери. 9.40 Кижи институду. 10.40 «Улусчу чогаадылга». 11.10 «Дириг амытаннар оранында». 12.10 Тиилелениң 45 чылынга. 4 сериялыг уран-чечен телефильм. «Бүгү арткан амыдыралынга...» 1-2 сериялары. 14.30 ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. В. Никулиниң чогаадыкчы оруунуң дугайында уран-чечен фильм-монографияның баштайгы көргүзүү. 15.40 Делегей программазы. 16.10 Леонид Быковтуң рольдары болгаш фильмнери. «Парлар чаажыктырыкчызы кыс». Уран-чечен фильм. 18.00 Делегей программазы. 18.45 «Крок» деп 1-ги бүгү-эвилел фестивальдың фильмнери. «Канчап кижи болурул», «Карло ачаның театры». 19.15 Улусчу чогаадылганың «Радуга» телепрограммаларының 8-ки делегей фестивалы. «Оркестрниң хөгжүмүнүң адаа-биле». (Швейцария). 19.45 «Кинопанорама». 21.00 «Ye». 21.30 «Кинопанорама». 22.45 «Чаа чылдың детективи» деп телебалет-баштактаныгның баштайгы көргүзүү. 23.10—23.45 Хөгжүмнүг программа «А».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.20 «Бичии ортулуктарга ужуралдар». Уран-чечен фильм. 9.30 Мультфильм. 9.45 Эвилелдешкен республиканларының студияларының фильмнери. «Сенээ ажыттынган ажик». 1-2 сериялары. (Рига). 12.00 Ростовтуң музыка школазының уругларының камерлиг шиитирыызының дугайында барымдаалыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 12.30 М. Нестеров чуруктуунуң делгелгезинде. 13.15 УССР-ниң хөгжүмнүг аас чогаалының концерти. 13.45 Эвилелдешкен республиканларның кинопублицистиказы. «Честен чиик». Телефильмниң баштайгы көргүзүү. 14.05 Дж. Тартини. Концерт. 14.30 Видеоканал. «Эфирде — Совет Россия». 17.00. «Министрниң театрга дебюду». Поляк режиссернуң тургусканы «Тартюф» деп шиини Омскиниң академилиг шии театрынга көргүскениниң дугайында. 18.00 Орус чугаа. 18.30 «Ye». 19.00 «Бүгүдеге педагогика». 20.00 «Тамыктыг удунар, чаштар!». 20.15 Поэзия минуталары. 20.25 Легенда ышкаш төөгү». Хөгжүмнүг телеабонемент. 21.30—01.15 «Бистиң чурттап турар оранывыс». В. Виноградов режиссернуң фильмнери. «Кайгамчыктыг карак чивеш аразын сактып чор мен». Уран-чечен фильмнер: «Вена экспрези». «Ашакка барбаңар, уруглар». Киноконцерт.—«База катап ынакшыл дугайында».

ӨӨРЕДИЛГЕЖЕ ЧАЛАЛГА

Красноярскиниң политехникти институдуун Кызылда филиалы чурттуң техникти дээди өөредилге черлеринге кирерине белеткээр кежээки болгаш бот-өөредилгелиг 4 ай хуусаалыг курстарга хүлээп алыышкын эгелээнин чарлап тур.

4 ай хуусаалыг кежээки курстарга өөренгени дээш 40 рубльди, бот-өөредилгелиг физика болгаш математика талазы-биле тайылбырлыг болгаш хыналда ажылдыг курстарга —40 рубльди, тайылбыр чок курстарга 15 рубльди төлээр.

Билдириишкиниң директорнуң адынга бижиир болгаш өөредилгениң өртек-хөлезинин институттуң кассазынга төлээнинiң азы № 141307 агар санче шилчиткениниң дугайында квитанцияны эккээр. Билдириишкиниң эгезинге бодунуң чурттап турар черинiң адрезин долузу-биле бижиир.

Өөредилге 1990 чылдың март 1-де эгелээр.

Филиалдың адрези: 667001. Кызыл хоорай, Рабочая кудумчузу 4, кабинет 405. 10 шактан 14 шакка чедир хүлээп алыр.

Ажыл-агый механизмин эде тургузар талазы-биле бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга практиктиг дузаны чедирери-биле **Тыва АССР-ниң Күш-ажыл болгаш социал айтырыглар талазы-биле күрүне комитединiң чанында Красноярскиниң «Труд» дээр консультация.шиңгээдилге фирмазының филиалын ажыткан.**

Филиал социал-экономиктиг документилерни болгаш санажылгаларны ажылдап кылыр талазы-биле ачы-дузаның дараазында хевирлерин көргүзүп турар: коллективтиг керээ болгаш бот-орулга-чарылганың ийги модели-биле ажылдап турар байдалдарда бүдүрүлгениң иштики (бригадаларга чедир) бот-орулга-чарылгазын шингээдириниң документилери, карылгалыг болгаш эвээш орулгалыг бүдүрүлгелерге аренда керээзиниң документилери, ажылдаар черлериниң аттестациязын эрттиреринге методиктиг дузаны көргүзери. Бо түүлдерни бүдүрүлгеге ажылдап чораан бедик мергежилдиг специалистер боттандырып чорудар.

Бистиң адрезивис: Кызыл хоорай, Чүлдум кудумчузу 18, 9 дугаар өрээл. Телефон № 2-34-42.

АГААР

Республиканың соңгу районнарынга шоолуг эвес хар чаар. Хат кошкак. Агаар дүне 30-35, а чамдык районнарга 20-25, өске артканнарынга 10-15 градус соор.

Кызылга чагбас. Хат кошкак. Агаар дүне 33-35 хүндүс, 21-23 градус соор.

КИНО

ЯНВАРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Однажды в Америке» (АКШ, 3 сериялыг, 16 хар четпээннер кирбес) 9.30, 13.40, 17.50, **Видеозал: «Фотография в свадебном альбоме»** (2 сериялыг) 10.00, 13.00, 16.00, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Кинолар чыындызы 9.00, 12.10, **«Лиловый шар»** 10.30, 13.30, **«Приговоренный»** 15.10, 17.00, 19.00, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «С течением времени» (Индия, 2 сериялыг) 14.00, 16.40, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Любовь выигрывает» (Индия, 2 сериялыг) 14.00, 16.40, 19.10 шактарда.

Тыва АССР-ниң агроүлетпүр каттыжыышкынының парткому, профкому болгаш төвүлели 1966 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, Тыва АССР-ниң алдарлыг зоотехниги, персоналдыг пенсионер

Яков Дамбаевич
ДАНЗЫРЫҢНЫҢ

64 харлап чораан мөчээнин дыңнатпышаан, ооң өг-бүлезинге болгаш чоок кижилериге хамы кажыдалын илергейлеп тур.

667000, Кызыл хоорай Красноармейская, 100 — Индекс 54241

Редактор В. Ф. ЧАДАМБА

ТЕЛЕФОННАРЫ: ◆ редактор — 3-43-34; ◆ оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17; ◆ приемная — 3-34-26; ◆ харыысалгалыг секретарь — 3-34-92; ◆ оралакчылары — 3-45-93; Килдистер: ◆ аппаратнайжы амыдырал — 3-36-82; 3-36-25; идеология — 3-34-57 ◆ совет тургузуг — 3-34-98; 3-41-23; ◆ үлетпүр — 3-34-49; 3-36-73; ◆ роулетпүр — 3-41-16; ◆ культура — 3-39-15; ◆ информация — 3-37-11; ◆ чагаа килдизи — 3-39-03; 3-34-39; ◆ очулга — 3-34-93; ◆ корректорлар — 3-37-11; ◆ үндүрүкчүлер — 2-27-41; ◆ солун келбейн баргавда — 2-32-75 ◆ бухгалтерия — 3-43-41;

Чылда 300 катап үнер Хемчээли 2 парлалга амазы

Тиражы 28000 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектерининiң талазы-биле күрүне комитединiң типографиязы Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 1.

Чагыг № 364. ТС — 00413